

Principles for Healthy and Constructive Engagement with the World Based on Imam Ali's Sayings

Ali Eidi Attarzadeh^۱ Fatemeh Vojdani^۲ *

^۱. Master of Moral Education, The Academic Institute for Ethics and Education. Qom, Iran.
(aliattar۲۰۲@gmail.com)

^۲. Department of Theology and Religious Studies, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
(f_vojdani@sbu.ac.ir)

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Recived: ۲۰۲۵/۴/۱۶

Revised: ۲۰۲۵/۷/۱۳

Accepted: ۲۰۲۵/۷/۱۹

Cite this article:

Eidi Attarzadeh, A.,
Vojdani, F. (۲۰۲۵).
"Principles for Healthy
and Constructive
Engagement with the
World Based on Imam
Ali's Sayings". *Ayeneh
Marefat*, ۲۵(۸۴),
۶۱-۸۶ (In Persian).

<https://doi.org/10.48308/jipt.۲۰۲۵.۲۳۹۴۱۱.۱۶۲۰>

ABSTRACT

In religious view the world has been deliberately and wisely designed to serve as the optimal environment for human growth and perfection. This study identifies the essential characteristics of the world as a context and stimulus for perfection, drawing on the perspectives of Imam Ali, and extracts constructive approaches corresponding to engaging with these characteristics. Research method was a descriptive-analytical method and ten key characteristics of the world were identified: the intermingling of truth and falsehood; diversity and multiplicity (of human beings); the fusion of suffering and pleasure (test-centeredness); a realm of constant transformation; a battleground for Satan; a domain for free will and choice; an abode of truth and duty; a domain of action and consequence; the interconnectedness of this world and the Hereafter; mutual influence and shared destiny between worlds. Then ۳۲ guiding principles for constructive engagement with the world were obtained (such as: adopting truth-based criteria, strengthening wisdom and discernment, assigning and accepting responsibility in accordance with individual talents and capacities, anticipating and understanding the philosophy of hardship, regulating desires, mutual supervision and accountability, the collective pursuit of truth, faithful unity, and collaborative, benevolent participation).

Keywords: World, Knowledge of the World, Imam Ali, Nahj al-Balagha, Education

* Corresponding Author Email Address: f_vojdani@sbu.ac.ir
DOI: <https://doi.org/10.48308/jipt.۲۰۲۵.۲۳۹۴۱۱.۱۶۲۰>



Copyright: © ۲۰۲۵ by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Extended Abstract

Introduction

Despite modern advances in comfort and technology, contemporary humans still struggle to attain deep and lasting tranquility and happiness, and to find meaning in the turbulent flow of life. A significant cause of this struggle is the unrealistic view of worldly life and misplaced expectations from it. From an Islamic perspective, the world serves as a space for human growth and perfection, provided that human beings understand its nature, its rules, and their role within it, and choose the correct path forward. Thus, he must first comprehend the true nature of the world, and secondly, grasp the principles for constructive interaction with it. The sayings of Imam Ali, shaped by an era marked by widespread materialism, are rich with insights about the world and its understanding. This study addresses two key questions: ١) According to Imam Ali, what characteristics define the world as a "setting for human growth"? ٢) Based on his sayings, what are the principles for constructive engagement with the world corresponding to these characteristics? Constructive engagement refers to an approach that aligns with the engineered features of the world to facilitate human growth and proximity to Allah. Through an analytical examination of Imam Ali's sayings in *Nahj al-Balāgha*, *Ghurar al-Hikam* va *Durar al-Kalim*, *al-Kāfī*, as well as the commentaries on *Nahj al-Balāgha* such as *Sharḥ Nahj al-Balāgha* by Ibn Abī al-Ḥadīd and *Payām-e Imām Amīr al-Mu'minīn (a)* by Makārem Shīrāzī, this study addresses these two above-mentioned questions.

Discussion

By analyzing Imam Ali's descriptions of the world and organizing the extracted statements, ten characteristics of the world were identified: ١) the intertwining of truth and falsehood (indicating the world's deceptive nature, the world is not a place for the full manifestation of truth, but rather a blend of truth and falsehood); ٢) diversity and multiplicity of humans (despite shared innate dispositions, free will, and intellect, divine wisdom and the world's causal system, individuals have physical, intellectual, and gender differences, leading to distinct rights and responsibilities, complementary societal roles, and hierarchical relationships such as that between a leader and followers); ٣) the fusion of pain and pleasure (test-centric nature); ٤) constant change (shifting states of poverty, wealth, health, illness, and status); ٥) a domain for Satan's influence; ٦) a platform for choice (where free and conscious actions enable growth); ٧) a realm of rights and duties (interconnected); ٨) connection to the Hereafter (where righteous deeds in this world determine eternal outcomes, reflecting a generative rather than merely causal relationship); ٩) a domain of action and reaction (where the world responds to human deeds individually and collectively); and ١٠) mutual influence and shared destiny (where the actions of individuals impact the collective fate of society). Corresponding to these characteristics, ٣٢ principles of constructive engagement were derived from Imam Ali's sayings: principles for the intertwining of truth and falsehood (including, piety, restraining irrational inclinations, adopting criteria for truth); diversity of humans (including, self-assessment, responsibility based on talents, contentment, avoiding arrogance); entanglement of pain and pleasure (including, understanding the purpose of hardships, patience in adversity, gratitude in prosperity); constant change (including, valuing opportunities, moderating desires); a domain for Satan's influence (including, strengthening intellect, remembrance of God, fostering divine love, repentance, mutual care); platform for choice (including, enhancing knowledge, considering consequences, avoiding unnecessary attachments, seeking counsel); rights and duties (including, recognizing personal and others' rights, responsibility, collective pursuit of justice); action and reaction (including, awareness of consequences, learning from warnings); connection to the Hereafter (including, prioritizing the afterlife, avoiding excessive worldly attachment and false hopes); and mutual influence and shared destiny (including, unity of believers, cooperative, virtue-oriented participation, social oversight, avoiding destructive relationships).

Conclusion

Based on the sayings of Imam Ali, the world has been specifically designed as a dynamic environment that provides the conditions and space for ongoing spiritual and intellectual growth. Such growth is only achievable through encounters with challenges and the struggles posed by life's tests. Drawing from the findings of this study, ten fundamental characteristics of the world and thirty-two principles for constructive

engagement were identified and articulated. Some of these principles are individual in nature (such as strengthening one's intellect, controlling irrational tendencies, avoiding arrogance, abstaining from prolonged worldly hope and attachment). Others possess a collective and social dimension (such as mutual care, collective pursuit of rights, faith-based unity, cooperative, virtue-centered participation, and community-based oversight). The findings of this research can significantly reform the contemporary human outlook, reshaping interpretations of the world and the events that continuously unfold around us; and serve as a guiding framework for developing individual and social reform programs, contributing to the construction of a value-centered and spiritually prosperous society.

اصول مواجهه‌ی سالم و سازنده با دنیا، مبتنی بر سخنان امام علی^(ع)

علی عیدی عطارزاده^۱، فاطمه وجدانی^{۲*}

۱. کارشناس ارشد تربیت اخلاقی، مؤسسه‌ی آموزش عالی اخلاق و تربیت، قم، ایران. (aliattar۷۰۷@gmail.com)

۲. دانشکده‌ی الهیات و ادیان، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (f_vojdani@sbu.ac.ir)

چکیده	اطلاعات مقاله
در رویکرد دینی، دنیا با ویژگی‌های خاصی طراحی شده تا بهترین موقعیت و محرک رشد انسانی باشد. هدف این تحقیق بازشناسی ویژگی‌های دنیا به‌منزله‌ی بستر و محرک رشد با تکیه بر دیدگاه‌های امام علی^(ع) و نیز استخراج شیوه‌های مواجهه‌ی سازنده با دنیا متناظر با این ویژگی‌هاست. این تحقیق به شیوه‌ی توصیفی - تحلیلی انجام شد و ده ویژگی برای دنیا به دست آمد (آمیختگی حق و باطل، تنوع و کثرت (انسان‌ها)، درهم‌تنیدگی رنج و لذت (آزمون محوری)، دار دگرگونی‌های مداوم، جولانگاه شیطان، محمل انتخاب، سرای حق و تکلیف، سرای عمل و عکس‌العمل، پیوستگی دنیا با جهان آخرت و تأثیر متقابل و سرنوشت مشترک). سپس، سی‌ودو (۳۲) اصل برای مواجهه‌ی سازنده با دنیا استخراج شد، ازجمله اتخاذ شاخص‌های حق، تقویت خرد، مسئولیت‌سپاری و مسئولیت‌پذیری متناسب با استعدادها و توانمندی‌ها، درک فلسفه‌ی سختی‌ها، تنظیم رغبت‌ها، هم‌مراقبتی، حق‌طلبی جمعی، وحدت مؤمنانه و مشارکت جمعی خیرمحور. کلیدواژه‌ها: دنیا، دنیاشناسی، حضرت علی^(ع)، نهج‌البلاغه، تربیت	نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخچه مقاله: دریافت: ۱۴۰۴ / ۱ / ۲۷ بازنگری: ۱۴۰۴ / ۴ / ۲۲ پذیرش: ۱۴۰۴ / ۴ / ۲۸ استناد به این مقاله: عیدی‌زاده عطار، ع.؛ وجدانی، ف. (۱۴۰۴). «اصول مواجهه‌ی سالم و سازنده با دنیا، مبتنی بر سخنان امام علی^(ع)»، <i>آینه معرفت</i>، ۲۵(۸۴)، ۶۱-۸۶.

<https://doi.org/10.48308/jipt.2025.239411.1620>

* رایانامه نویسنده مسئول: f_vojdani@sbu.ac.ir

شناسه دیجیتال مقاله: ۱۰,۴۸۳۰۸/jipt.۲۰۲۵,۲۳۹۴۱۱,۱۶۲۰ <https://doi.org/10.48308/jipt.2025.239411.1620>



Copyright: © ۲۰۲۵ by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

مقدمه

انسان معاصر با وجود فراهم کردن امکانات و وسایل رفاهی هنوز نتوانسته است به آرامش و شادکامی عمیق و پایدار دست یابد. به‌رغم برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تر و هوشمندانه‌تر، افسردگی، اضطراب و خشم شایع‌ترین بیماری‌های روانی قرن‌اند و گویی بشر مدرن (و منقطع از خدا)، به‌رغم تمام تلاش‌های فکری و عملی و در جدالی بی‌پایان با ناملایمات، هنوز نتوانسته است جریان پرتلاطم زندگی را برای خود معنادار کند.

این امر تا حد زیادی ناشی از نگاه غیرواقع‌بینانه به زندگی دنیا و انتظارات غلط از زندگی دنیاست. در روایتی از امام سجاد (ع) آمده است: راحتی و آسایش در دنیا و برای اهل دنیا وجود ندارد، راحتی و آسایش تنها در بهشت است و برای اهل بهشت و آنچه در دنیا آفریده شده رنج و تعب است.^۱ لذا نگاه درست به دنیا می‌تواند معنای زندگی و فلسفه‌ی سختی‌ها را در پیش چشم انسان اصلاح کند، سیستم محاسباتی و معیارها را تغییر دهد و چه‌بسا رضایت و شادمانی را به جای اضطراب و ناامیدی و غم و اندوه بنشانند.

بنابراین، با نگاه اسلامی، دنیا به‌نحو دیگری برای انسان مکشوف می‌شود و حتی موقعیتی است برای رشد و تکامل آدمی (مطهری، ۱۳۸۴: ۲۲۳/۲۳)، به‌گونه‌ای که با ویژگی‌های خاص و البته براساس نظامی احسن^۲ پروردگار حکیم و مدبر آن را طراحی کرده و بهترین موقعیت و محرک رشد و تکامل برای انسانی است که منطبق و قوانین دنیا و موقعیت خود را نسبت به آن بشناسد و به‌درستی مسیر حرکت خود را انتخاب کند. در همین خصوص، حضرت علی (ع) فرموده‌اند: «رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً أَعَدَّ لِنَفْسِهِ وَ اسْتَعَدَّ لِرَمْسِهِ وَ عَلِمَ مِنْ أَيْنَ وَ فِي أَيْنَ وَ إِلَى أَيْنَ»^۳ (ملاصدرا، ۱۳۷۹: ۳۵۵/۸).

در این میان، شناخت دقیق ویژگی‌های دنیا زمینه‌ی مواجهه‌ی سازنده با این موقعیت را فراهم می‌آورد و برعکس تفسیر نادرست از دنیا و حوادث آن به واکنش‌های نسنجیده، رکود استعدادها و در نتیجه دوری از هدف خلقت منجر می‌شود. از حضرت علی (ع) آمده است که، اگر انسان با چشم بصیرت به دنیا نگاه کند، دنیا وسیله‌ی نجات و صعودش در کمالات روحی و معنوی می‌شود و، اگر با واقع‌بینی و شناخت صحیح به دنیا ننگرد، دنیا بر روی چشم حقیقت‌بین او پرده افکنده و وسیله‌ی هلاکت و نابودی‌اش می‌شود.^۴ لذا، اولاً باید دنیا را به‌درستی شناخت و ثانیاً اصول مواجهه‌ی درست و سازنده با آن را دانست.

سخنان امام علی (ع) به‌افتضای عصری که در آن می‌زیسته، یعنی عصری که دنیاپرستی در آن رواج داشته است، مملو از مضامینی پیرامون دنیا و شناخت آن است (مطهری، ۱۳۸۴: ۵۴۷/۱۶) و روشن است که مردم در همه‌ی زمان‌ها امکان گرفتاری به دنیاپرستی را دارند و لذا مردم همه‌ی اعصار و قرون مخاطب ایشان‌اند. ازسوی دیگر، در فرمایش‌های ایشان علاوه بر توصیف واقعیات دنیا می‌توان رهنمودهایی برای عملکرد درست در دنیا نیز یافت. هدف این تحقیق بازشناسی ویژگی‌های دنیا به‌مثابه‌ی بستر و محرک رشد با تکیه بر دیدگاه‌های امام علی (ع) و نیز استخراج شیوه‌های مواجهه‌ی سازنده‌ی متناظر با این ویژگی‌هاست.

این تحقیق در پی پاسخ‌گویی به دو سؤال است: (۱) در دیدگاه امام علی (ع)، دنیا به‌مثابه‌ی «موقعیت رشد آدمی» چه ویژگی‌هایی دارد؟ (۲) براساس فرمایش‌های امام علی (ع)، چه اصولی برای مواجهه‌ی سازنده با دنیا، که متناظر با این ویژگی‌ها باشد، وجود دارد؟ منظور از مواجهه‌ی سازنده مواجهه‌ای است که انسان با توجه به ویژگی‌های مهندسی‌شده‌ی دنیا باید در آن موقعیت داشته باشد تا موجبات رشد و تکامل او را در مسیر قرب الهی فراهم سازد. مثلاً، دنیا محل ابتلای انسان به سختی‌هاست. انسان در مواجهه با دشواری‌ها یا جزع‌وفزع و ناله می‌کند که مواجهه‌ای

غیرسازنده است یا با حفظ آرامش سعی می‌کند راهی برای حل مشکلات پیدا کند که موجبات تقویت سعه‌ی صدر، رشد تفکر و تقویت اراده او می‌شود که مواجهه‌ای سازنده و رشددهنده است.

پیش‌تر نیز برخی محققان در زمینه‌ی دنیاشناسی در نهج‌البلاغه پژوهش‌هایی انجام داده‌اند، اما ضرورت تحقیق در این زمینه هنوز احساس می‌شود؛ چراکه برخی محققان صرفاً به توصیف ویژگی‌های دنیا (همچون دار گذر، غمکده و نیز جولانگاه شیطان) پرداخته‌اند، مانند میرزا محمد (۱۳۸۱)، اما به اصول مواجهه‌ی سازنده با دنیا نپرداخته‌اند. برخی دیگر صرفاً به ویژگی خاصی از دنیا پرداخته‌اند، مانند آزمایش‌های الهی، مرگ و نظایر این‌ها (غلامی، ۱۳۹۶؛ پسندیده، ۱۳۹۲؛ طراز منفرد، ۱۴۰۰). برخی دیگر، علاوه بر ترسیم ویژگی‌های دنیا، به ارائه‌ی راهکار پرداخته‌اند؛ مثلاً نوروزی (۱۳۶۲) به شش راهکار کلی از جمله دنیاشناسی، خودآگاهی، آخرت‌گرایی و عبرت‌گیری از سرگذشت دنیاداران اشاره کرده است؛ انصاری (۱۳۹۰) همگام با ذکر ویژگی‌های دنیا به مواردی نظیر عفت و حیا، یاد خدا، توکل، رضا، استغنای نفس، تفکر و عبرت‌آموزی، حق‌گرایی و مدارا اشاره کرده است. همچنین، عبدالرحیمی و رضازاده (۱۴۰۰) به مواردی همچون ترک دنیا، یقین و تقویت ایمان، گریز از سؤال و دل‌کندن از دنیا، عبرت گرفتن و عاقبت‌نگری اشاره کرده‌اند. باین‌حال، هم ویژگی‌هایی که برای دنیا مطرح شده و هم راهکارهای ارائه‌شده هنوز کامل نیستند و به بررسی‌های دقیق‌تر و کامل‌تری نیاز دارند. اما با وجود تحقیقات ارزشمندی که تاکنون انجام شده است به نظر می‌رسد که بررسی دقیق و کامل عبارات نهج‌البلاغه و سایر روایت امام علی^(ع) و طراحی دقیق نقشه‌ی راه انسان متناظر با ویژگی‌های مهندسی‌شده‌ی دنیا – که آن نیز از سخنان خود حضرت استخراج شده باشد – موضوع مهمی برای سعادت‌مندی انسان است و هنوز نیازمند پژوهش‌های بیشتری است، به‌ویژه پژوهشی که دنیا را با نگاهی مثبت‌تر و به‌مثابه‌ی موقعیتی عالی برای رشد آدمی تبیین کند و تعامل فعال آدمی را با جزئیات به دست دهد. لذا، پژوهش حاضر تلاش می‌کند تا با بررسی تحلیلی سخنان امام علی^(ع) در نهج‌البلاغه و نیز برخی کتب روایی دیگر همچون غررالحکم و درر الکلم و اصول کافی به دو سؤال پیش‌گفته پاسخ دهد.

در این خصوص، ابتدا کلیه‌ی سخنان حضرت، که به‌نوعی به توصیف دنیا مربوط است، از کتب مذکور جمع‌آوری شد و ویژگی‌هایی دنیا از این عبارات استخراج شدند. ویژگی‌های مشابه در دسته‌های کلی‌تر قرار گرفتند و برای هر دسته عنوانی تعیین شد. به همین ترتیب، توصیه‌های امام^(ع)، که مرتبط با ویژگی‌های مذکور بودند، جست‌وجو و استخراج شد و، با کمک آن‌ها، اصول مواجهه‌ی سازنده با ویژگی‌های استخراج‌شده‌ی دنیا جمع‌آوری و دسته‌بندی شد و پاسخ سؤال دوم نیز به دست آمد. شایان ذکر است که برای درک دقیق‌تر فرمایش‌های حضرت، در موارد لازم، از تفاسیر نهج‌البلاغه از جمله شرح نهج‌البلاغه ابن ابی الحدید و پیام/امام/امیرالمؤمنین^(ع) مکارم شیرازی استفاده شد.

ویژگی‌های دنیا از نگاه امیرالمؤمنین^(ع)

با تأمل در فرمایش‌های حضرت علی^(ع) در توصیف دنیا و سامان‌دهی عبارات استخراج‌شده می‌توان درمجموع ده ویژگی برای دنیا به دست آورد. در جدول ۱، نمونه‌هایی از نحوه‌ی استخراج ویژگی‌های دنیا آورده شده است.

جدول ۱: نمونه‌هایی از استخراج ویژگی‌های دنیا از فرمایش‌های حضرت علی (ع)

عبارت‌های حضرت علی (ع) در خصوص دنیا	ویژگی‌های دنیا
فَلَوْ أَنَّ الْبَاطِلَ خَلَصَ مِنْ مِزَاجِ الْحَقِّ لَمْ يَخَفْ عَلَى الْمُرْتَادِينَ... وَ لَكِنْ يُؤَخَذُ مِنْ هَذَا ضِعْثٌ وَ مِنْ هَذَا ضِعْثٌ فَيَمَزْجَانِ! فَهَذَا لِكَيْ يَسْتَوِلِيَ الشَّيْطَانُ عَلَى أَوْلِيَائِهِ... مِنْ اللَّهِ الْحَسَنِي (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۸۸).	آمیختگی حق و باطل
كُنَّا عِنْدَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ قَدْ ذُكِرَ عِنْدَهُ اخْتِلَافُ النَّاسِ فَقَالَ إِنَّمَا فَرَّقَ بَيْنَهُمْ مَبَادِي طِينِهِمْ وَ ذَلِكَ أَنَّهُمْ كَانُوا فَلَقَةً مِنْ سَبَخِ أَرْضٍ وَ عَذِيبًا وَ حَزَنٍ تَرِبَةٍ وَ سَهْلِيًّا فِهِمْ عَلَيَّ حَسَبِ قُرْبِ أَرْضِهِمْ يَتَقَارَبُونَ وَ عَلَيَّ قَدَرِ اخْتِلَافِهَا يَتَفَاوَتُونَ فَتَأَمَّ الرُّوَاءُ نَاقِصَ الْعَقْلِ وَ مَادَّ الْقَامَةَ قَصِيرَ الْهَمَّةِ وَ زَاكِيَ الْعَمَلِ قَبِيحَ الْمَنْظَرِ وَ قَرِيبَ الْقَعْرِ بَعِيدَ السَّبْرِ وَ مَعْرُوفَ الضَّرِيبَةِ مُنْكَرَ الْجَلِيلَةِ وَ تَابَهُ الْقَلْبُ مَتَفَرِّقَ اللَّبِّ وَ طَلِيقَ اللِّسَانِ حَدِيدُ الْجَنَانِ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۳۵۴).	تنوع و کثرت (انسان‌ها)
انظروا الى الدنيا... سرورها مشوب بالحزن و جلد الرجال فيها إلى الضعف (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ص ۱۴۸). الْعَيْشُ يَحُلُّو وَ يَمُرُّ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۳۳). مَا أَقْرَبَ الرَّاحَةَ مِنَ التَّعَبِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۳۱).	درهم‌تنیدگی رنج و لذت (آزمون‌محوری)
إِنَّ الدُّنْيَا سَرِيعَةُ التَّحَوُّلِ كَثِيرَةُ التَّنْقِيلِ شَدِيدَةُ الْغَدْرِ دَائِمَةُ الْمَكْرِ فَاحْوَالُهَا تَنْتَزِلُ وَ نَعِيمُهَا يَتَبَدَّلُ وَ رَحَاوُهَا يَنْقُصُ وَ لَذَائُهَا تَنْتَقِصُ اتِّتَقِصْ! وَ طَالِبُهَا يَذِلُّ وَ رَاكِبُهَا يَزِلُّ (آمدی، ۱۳۶۶: ۳۱۴). كُلُّ أَحْوَالِ الدُّنْيَا زَلْزَالٌ وَ مَلِكُهَا سَلْبٌ وَ انْتِقَالٌ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۳۴).	دگرگونی‌های مداوم
وَ تَجَمَّعَ هَذِهِ الدَّارُ حُدُودَ أَرْبَعَةِ الْحَدِّ الْأَوَّلُ يَنْتَهِي إِلَى دَوَاعِي الْأَفَاتِ وَ الْحَدُّ الثَّانِي يَنْتَهِي إِلَى دَوَاعِي الْمُصِيبَاتِ وَ الْحَدُّ الثَّالِثُ يَنْتَهِي إِلَى الْهَوَى الْمُرْدِي وَ الْحَدُّ الرَّابِعُ يَنْتَهِي إِلَى الشَّيْطَانِ الْمُغْوِي وَ فِيهِ يُشْرَعُ بَابُ هَذِهِ الدَّارِ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۳۶۵).	جولانگاه شیطان
شُغِلَ مِنَ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ أَمَامَهُ سَاعَ سَرِيعٍ نَجَا وَ طَالِبَ بَطِيءٍ رَجَا وَ مَقْصَرٌ فِي النَّارِ هَوَى الْيَمِينِ وَ الشَّمَالُ مُضَلَّةٌ وَ الطَّرِيقُ الْوَسْطِيُّ هِيَ الْجَادَةُ عَلَيْهَا بَاقِيَ الْكِتَابِ وَ آثَارُ النَّبُوَّةِ وَ مِنْهَا مَنَقَذُ السَّنَةِ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۱۵۸). طُوبَى لِمَنْ سَلَكَ طَرِيقَ السَّلَامَةِ بِبَصَرٍ مِنْ بَصَرِهِ وَ طَاعَتِهِادِ أَمْرَهُ (آمدی، ۱۳۶۶: ۹۴).	محل انتخاب
أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ جَعَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِي عَلَيْكُمْ حَقًّا بِوَلَايَةِ أَمْرِكُمْ وَ لَكُمْ عَلَيَّ مِنَ الْحَقِّ مِثْلُ الَّذِي لِي عَلَيْكُمْ فَالْحَقُّ أَوْسَعُ الْأَشْيَاءِ فِي التَّوَاصِفِ وَ أَضْيَقُهَا فِي التَّنَاصُفِ لَا يَجْرِي لِأَحَدٍ إِلَّا جَرَى عَلَيْهِ وَ لَا يَجْرِي عَلَيْهِ إِلَّا جَرَى لَهُ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۳۳۲). وَ لَا أَعْظَمُ مَا افْتَرَضَ سُبْحَانَهُ مِنْ تِلْكَ الْحَقُوقِ حَقُّ الْوَالِي عَلَى الرَّعِيَّةِ وَ حَقُّ الرَّعِيَّةِ عَلَى الْوَالِي فَرِيضَةُ فَرَضِهَا اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِكُلِّ عَلَيَّ كُلِّ فَجَلَّهَا نِظَامًا أَلْفَتْهُمْ وَ عَزَا لِدِينِهِمْ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۳۳۳). إِنَّ لِلْوَلَدِ عَلَيَّ الْوَالِدَ حَقًّا وَ إِنَّ لِلْوَالِدِ عَلَيَّ الْوَلَدَ حَقًّا. فَحَقُّ الْوَالِدِ عَلَيَّ الْوَلَدُ أَنْ يُطِيعَهُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَ حَقُّ الْوَلَدِ عَلَيَّ الْوَالِدِ أَنْ يُحَسِّنَ اسْمَهُ وَ يُحَسِّنَ آدَبَهُ وَ يَعْلَمَهُ الْقُرْآنَ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۵۴۶).	سرای حق و تکلیف
وَ لَكِنَّهُ [سبحانه] جَعَلَ الدُّنْيَا دَارَ الْأَعْمَالِ وَ الْآخِرَةَ دَارَ الْجَزَاءِ... وَ يَجْزَى الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحَسَنِي (موسوی، ۱۴۲۶: ۴/۵۴۳). أَلَا وَ إِنَّ الْيَوْمَ الْمِضْمَارَ وَ غَدَا السَّبَاقَ وَ السَّبَقَةُ الْجَنَّةُ وَ الْغَايَةُ النَّارُ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۷۱). الأعمال في الدنيا تجارة الآخرة (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۴۷).	پیوستگی دنیا با جهان آخرت
فَمَنْ أَخَذَ بِالتَّقْوَى عَزَبَتْ عَنْهُ الشَّدَائِدُ بَعْدَ دَنُوهَا وَ احْلَوْلَتْ لَهُ الْأُمُورُ بَعْدَ مَرَارَتِهَا وَ انْفَرَجَتْ عَنْهُ الْأُمُوجُ بَعْدَ تَرَاكُمِهَا وَ أَسْهَلَتْ لَهُ الصَّعَابَ بَعْدَ انْصَابِهَا وَ هَطَلَتْ عَلَيْهِ الْكَرَامَةُ بَعْدَ فُحُوطِهَا. وَ تَحَدَّثَتْ عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ بَعْدَ تَفَوُّرِهَا وَ تَفَجَّرَتْ عَلَيْهِ النِّعَمُ بَعْدَ نُضُوبِهَا وَ وَبَلَتْ عَلَيْهِ الْبَرَكَةُ بَعْدَ إِرْدَاذِهَا (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۳۱۳). اللَّهُمَّ فَاسْقِنَا غَيْثَكَ وَ لَا تَجْعَلْنَا مِنَ الْفَانِطِينَ وَ لَا تَهْلِكْنَا بِالسَّيْنِينَ وَ لَا تَوَاخِذْنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۱۸۸).	سرای عمل و عکس‌العمل
أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا يَجْمَعُ النَّاسَ الرِّضَا وَ السُّخْطُ. وَ إِنَّمَا عَقَرَ نَاقَةَ ثُمُودَ رَجُلٌ وَاحِدٌ فَعَمَّهُمْ اللَّهُ بِالْعَذَابِ لَمَّا عَمَّوهُ بِالرِّضَا فَقَالَ سُبْحَانَهُ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ فَمَا كَانَ إِلَّا أَنْ خَارَتْ أَرْضُهُمْ بِالْخَسْفَةِ خَوَارَ السَّكَّةُ الْمُحْمَاةُ فِي الْأَرْضِ الْخَوَارَةِ. (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۳۱۹).	تأثیر متقابل و سرنوشت مشترک

توضیح ویژگی‌های ده‌گانه دنیا به شرح زیر است:

آمیختگی حق و باطل - دنیا برخلاف آخرت، که ملازم و پیچیده در حق است، جایگاه ظهور کامل حق نیست، بلکه محل آمیختگی حق و باطل است: «الدُّنْيَا عَرَضٌ حَاضِرٌ يَأْكُلُ مِنْهُ الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ وَالْآخِرَةُ دَارُ حَقٍّ»^۵ (موسوی، ۱۴۲۶: ۵/۵۷۳) و جلوه‌گری باطل با ظاهر و پوشش حق، که اسباب سرگشتگی انسان را فراهم کرده، زمینه را برای تحقق سنت الهی ابتلا در دنیا مهیا می‌کند (مصباح یزدی، ۱۳۹۶: ۱/۶۶). حضرت علی^(ع) فرموده‌اند: «اگر باطل با حق درهم‌آمیخته نمی‌شد، راه حق بر خواهان آن پوشیده نمی‌گردید و، اگر حق در بیان باطل پنهان نمی‌بود، دشمنان هرگز نمی‌توانستند از آن بدگویی کنند، ولیکن چون قسمتی از حق و قسمتی از باطل گرفته شده و در هم مخلوط گردیده، شیطان بر دوستان خود تسلط پیدا می‌کند.»^۶ ایشان در جایی دیگر نیز به فریبنده بودن باطل در فتنه‌ی جنگ صفین آنگاه که شامیان قرآن بر سرنیزه داشتند اشاره کرده‌اند.^۷ این ویژگی دنیا را به موقعیتی برای تحریک هوشیاری، خردورزی و بصیرت تبدیل می‌کند.

تنوع و کثرت (انسان‌ها) - انسان‌ها با وجود شباهت در برخورداری از فطرت، اختیار و عقل تحت تأثیر حکمت الهی و نظام علت و معلولی موجود در جهان دارای ویژگی‌های متفاوت جسمی، فکری و جنسیتی هستند که باعث تفاوت در حقوق و مسئولیت‌ها می‌شود (صادق‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۷). حضرت علی^(ع)، درخصوص اختلاف انسان‌ها با یکدیگر، اشاره به اختلاف در سرشت آن‌ها و مبدأ خلقت آن‌ها دارند.^۸ البته، گاهی نیز این تفاوت به صورت برتری بر یکدیگر مشاهده می‌شود. در این خصوص، می‌توان به کلام امام علی^(ع) در برتری پیامبر بر سایر انسان‌ها اشاره کرد.^۹ بنابراین، نقطه‌ی شروع و پایان ممکن است برای افراد متفاوت باشد. به علاوه، این تفاوت‌ها زمینه را برای همکاری‌های مکمل اعضای جامعه و، در صورت لزوم، روابط سلسله‌مراتبی همچون رابطه‌ی ولایی امام و مأموم فراهم می‌کند.

درهم‌تنیدگی رنج و لذت (آزمون محوری) - از نظر حضرت، دنیا «دار بلیه» است و مکانی برای امتحان: «واعلم أنَّ الدُّنْيَا دَارُ بَلِيَّةٍ»^{۱۰} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۸۱) و در زندگی دنیا کسی را پناهگاهی در برابر سنت ابتلا نیست.^{۱۱} از رهگذر آزمایش الهی، صفوف از یکدیگر تمیز داده می‌شود،^{۱۲} میزان تحمل انسان‌ها تعیین می‌شود،^{۱۳} استعدادها شکوفا می‌شود،^{۱۴} انسان از پلیدی‌ها پاک می‌شود^{۱۵} و، درخلال مواجهه درست با آن، کمال حاصل می‌شود: «خدا خواسته است شما را بیازماید که کدام‌یک از شما نیکوکارترید. پس، به اعمال نیکو مبادرت کنید تا با همسایگان خدا در سرای او باشید.»^{۱۶} اموال و اولاد،^{۱۷} حبس برکات و کاستی ثمرات،^{۱۸} کاستی و فزونی رزق^{۱۹} و حوادث اجتماعی^{۲۰} مصادیقی از امتحانات الهی‌اند.

آزمون الهی در قالب خوشی‌ها و ناخوشی‌ها تحقق می‌یابد. لذا، حضرت علی^(ع)، همان‌طور که دنیا را با رنج و درد عجین می‌خواند،^{۲۱} آن را خالی از عوامل لذت و آسایش نیز نمی‌دانند؛ آنجا که حضرت پایان لذت‌ها را تذکر می‌دهند، به یقین بر وجود لذت در دنیا صحه می‌گذارند: «پایان لذت‌ها و بر جای ماندن تلخی‌ها را به یادآورید.»^{۲۲} البته، ایشان لذت‌گرایی دنیوی و دنیاپرستی را کلید رنج‌ها و مرکب ناراحتی و تعب معرفی می‌کنند.^{۲۳} از دیگر عوامل رنج و درد در کلام ایشان، از دست دادن دوستان،^{۲۴} فقر و تنگدستی،^{۲۵} عدم امنیت در بلاد^{۲۶} و رنج از دست دادن نعمت^{۲۷} است. ازسوی دیگر، سلامتی،^{۲۸} مرکب مناسب،^{۲۹} همسر مناسب^{۳۰} و... عوامل کسب لذت و آسایش در این دنیا ذکر شده‌اند. در این میان، نحوه‌ی واکنش انسان در برابر این اسباب آزمون تحول مثبت یا انحطاط او را رقم می‌زند.

دگرگونی‌های مداوم - احوال دنیا دائماً در حال تغییر و دگرگونی است؛ تغییر و تبدیل در وضعیت فقر و ثروت، بیماری و سلامتی^{۳۱} و اوج‌وفرود منزلت آدمی^{۳۲}. لذا، روزی به سود توست و روزی به زیان تو.^{۳۳} این وضعیت به شناسایی نقاط ضعف و مداخله بموقع برای اصلاح خود منجر می‌شود. ایشان می‌فرمایند: «فِي تَقَلُّبِ الْأَحْوَالِ عِلْمُ جَوَاهِرِ الرَّجَالِ»^{۳۴} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۰۷). تعبیر «دگرگونی روزگار»، هرگونه تغییر و تحول در روزگار را شامل می‌شود و «گوهر» اشاره به ذات و باطن آدمی دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵: ۶۶۵/۱۳). شخصی که تا دیروز دارای ثروت و مقامی نبود و ظاهری صالح داشت، بعد از رسیدن به ثروت و مقام، بر مرکب غرور سوار می‌شود.

جولانگاه شیطان - امام (ع)^{۳۵} به کرات به اجتناب از فریب شیطان هشدار داده‌اند: «ای بندگان خدا! از دشمن خدا پرهیز کنید، مبادا شما را به بیماری خود مبتلا سازد و با ندای خود شما را به حرکت درآورد و با لشکرهای پیاده و سواره‌ی خود بر شما بتازد»^{۳۶}. ایشان خطاب به شریح بن حارث، آنگاه که خانه‌ای به ارزش ۸۰ دینار خرید، در مقام بیان چهار جهت دنیا، جهت چهارم را ارتباط با شیطان گمراه‌کننده معرفی می‌کنند که در این خانه به روی شیطان گشوده است: «وَتَجْمَعُ هَذِهِ الدَّارَ حُدُودُ أَرْبَعَةٍ... وَالْحَدُّ الرَّابِعُ يَنْتَهِي إِلَى الشَّيْطَانِ الْمُغْوِي»^{۳۷} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۶۵). خداوند در آیه‌ی ۳۹ سوره‌ی حجر با تأکید بر قید «فی الارض» ظرف فعالیت شیطان را دنیا معرفی می‌فرماید^{۳۸} که ویژگی خاصی را برای تربیت انسان در دنیا (هشیاری و واکنش مناسب) فراهم می‌کند.

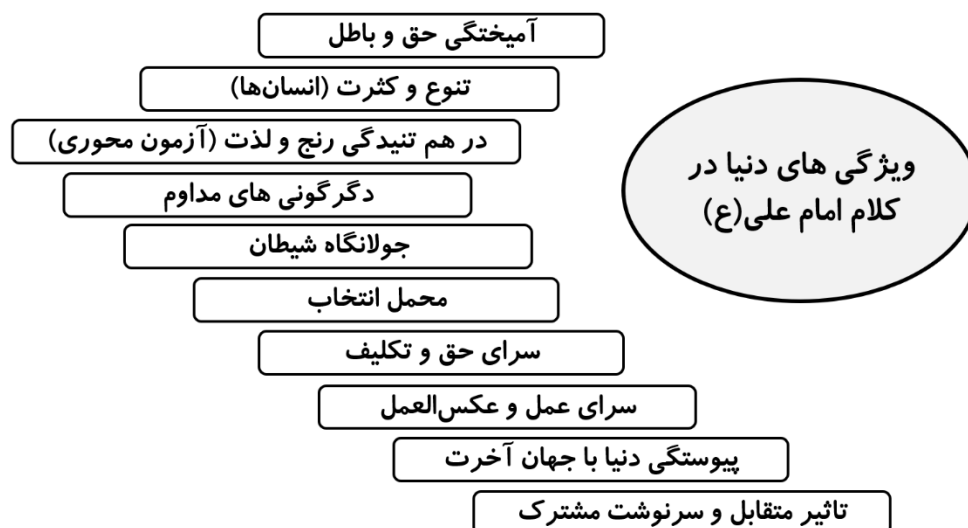
محمل انتخاب - حضرت در بازگشت از جنگ صفین در پاسخ به یکی از یاران خویش به حقیقت آزادی انسان و حق انتخاب‌گری او اشاره می‌کنند و او را به دلیل کج‌فهمی در نفی اختیار و اراده انسان توبیخ می‌کنند: «وَيَحْكَا يَا أَخَا أَهْلِ الشَّامِ لَعَلَّكَ ظَنَنْتَ قَضَاءَ لَازِمًا وَ قَدْرًا حَتْمًا لَوْ كَانَ ذَلِكَ كَذَلِكَ لَبَطَلَ التَّوْبُ وَالْعِقَابُ وَ سَقَطَ الْوَعْدُ وَ الْوَعِيدُ وَ الْأَمْرُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ النَّهْيُ مِنْهُ»^{۳۹} (موسوی، ۱۴۲۶: ۱۳/۵). همچنین، در نامه‌ای به فرماندار مدینه فرار عده‌ای از مردم شهر به سوی معاویه را از انتخاب آن‌ها می‌دانند که پس از شناخت مسیر حق و صحیح، راه ناصواب را در پیش گرفتند^{۴۰}. ایشان امام حسن (ع)^{۴۱} را به این حقیقت که خداوند انسان را آزاد آفریده است، توجه می‌دهند و از اینکه عبد دیگری بشوند، برحذر می‌دارند: «وَلَا تَكُنْ عَبْدٌ غَيْرِكَ وَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ حُرًّا»^{۴۲} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۰۱). اختیار داشتن و وجود گزینه‌هایی برای انتخاب، زمینه‌ی رشد آدمی را فراهم می‌کند، زیرا کمال او در گرو اعمال آگاهانه و آزادانه اوست.

سرای حق و تکلیف - حضرت علی (ع)^{۴۳} به تلازم حق و تکلیف در میان موجودات دنیا اشاره کرده‌اند: «وَلَا يَجْرِي عَلَيْهِ إِلَّا جَرَى لَهُ؛ وَ لَوْ كَانَ لِأَحَدٍ أَنْ يَجْرِيَ لَهُ وَ لَا يَجْرِيَ عَلَيْهِ»^{۴۴} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۳۳). همچنین، می‌فرمایند: «کسی که برای تو حق قائل است، کوچک باشد یا بزرگ، وضعی باشد یا شریف، تو نیز برای او حق قائل شو»^{۴۵}.

سرای عمل و عکس‌العمل - نظام دنیا به نیک و بد افعال انسان واکنش می‌دهد. امام (ع)^{۴۶} به رابطه‌ی تقوا و فزونی برکت اشاره دارند: «پس، کسی که تقوا را انتخاب کند سختی‌ها از او دور گردند، تلخی‌ها شیرین و فشار مشکلات و ناراحتی‌ها برطرف خواهند شد و مشکلات پیاپی و خسته‌کننده آسان گردیده و مجد و بزرگی ازدست‌رفته چون قطرات باران بر او فرومی‌بارند، رحمت بازداشته حق باز می‌شود، و نعمت‌های الهی پس از فرونشستن به جوشش درمی‌آیند و برکات تقلیل‌یافته فزونی گیرند»^{۴۷}. گرفتاری خود را در واکنش حوادث طبیعی دنیا به افعال بد آدمی در دو بُعد فرد و اجتماع نشان می‌دهد. برای نمونه، امام (ع)^{۴۸} در دعای طلب باران در جمعی از مردم، که برای نماز باران خروج کردند، از خداوند متعال خواستند که باران و رحمت الهی خویش را به‌خاطر اعمال زشت برخی از افراد نادان از آن‌ها دریغ نفرماید: «اللَّهُمَّ فَاسْقِنَا غَيْثَكَ... وَ لَا تَوَاخِذْنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ»^{۴۹} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۸۸).

پیوستگی دنیا با جهان آخرت - حضرت علی (ع) دنیا را خانه‌ای برای عمل و توشه‌گیری و آخرت را محل جزا و حسابرسی معرفی می‌کنند: «و لکنه [سبحانه] جعل الدنیا دار الأعمال، و الآخرة دار الجزاء... وَ یَجْزِیَ الَّذِینَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰی»^{۴۵} (موسوی، ۱۴۲۶: ج ۴/۵۴۳). ایشان دنیا را محل تجارتی می‌دانند که سود یا زیان در آن تجارتخانه در آخرت مشخص می‌شود و کسی سعادتمند است که عمل نیک کالای او در دنیا باشد و نیز دنیا برای او در همان حد مقرر خودش ارزش داشته باشد.^{۴۶} این ارتباط عمل در دنیا با جزا و پاداش در آخرت بیش از رابطه‌ای علت و معلولی و رابطه‌ای تکوینی است. ایشان می‌فرمایند اعمال بندگان در این دنیای زودگذر در برابر چشمان آن‌ها در سرای باقی است^{۴۷} و، همان‌طور که برخی از شارحین نهج/البلاغه بر آن تأکید دارند، این روایت ناظر به تجسم اعمال در سرای باقی است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵: ۶۸/۱۲): «وَأَعْمَالُ الْعِبَادِ فِي عَاجِلِهِمْ نُصَبُ أَعْيُنِهِمْ فِي آجَالِهِمْ»^{۴۸} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۷۰).

تأثیر متقابل و سرنوشت مشترک - در این دنیا، افعال خوب و بد اعضای جامعه در یکدیگر اثر می‌گذارد (مطهری، ۱۳۸۴: ۲۲۱/۱). حضرت در مذمت مردم بصره به تأثیر زندگی در میان این مردم بر گرفتار شدن به گناه اشاره می‌کند.^{۴۹} ابن ابی الحدید (۱۴۰۴) شارح نهج/البلاغه نقلی را منسوب به امام (ع) ذکر می‌کند که، زمانی که جامعه به فساد و آلودگی روی آورد، رذائل و زشتی‌ها در اجتماع رونق و رواج می‌یابد: «إذا خبث الزمان كسدت الفضائل و ضرت و نفقت الرذائل و نفعت»^{۵۰} (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴: ۳۷۰/۲۰). حضرت، ضمن اشاره به سرنوشت قوم ثمود در دریافت عذاب الهی به خاطر کشتن شتر توسط یک نفر در آن قوم، توجه مخاطبان خود را به سرنوشت مشترک جمعی جلب می‌کنند: «ای مردم، همه افراد جامعه در خشنودی و خشم شریک هستند، چنان‌که شتر ماده ثمود را یک نفر دست‌وپا برید، اما عذاب آن تمام قوم ثمود را گرفت، زیرا همگی آن را پسندیدند»^{۵۱} حتی خشنودی یا ناخشنودی از عمل فرد یا گروهی از اجتماع نیز سبب رقم خوردن سرانجامی مشترک برای افراد آن اجتماع می‌شود: «الرَّاضِی بِفِعْلِ قَوْمٍ كَالدَّخِلِ فِيهِ مَعَهُمْ»^{۵۲} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۹۹). لذا، در موقعیت دنیا ما سوار یک کشتی هستیم.



شکل ۱: ویژگی‌های دنیا در کلام حضرت علی (ع)

اصول مواجهه‌ی سازنده با دنیا در کلام حضرت

با بررسی بیانات امام علی (ع) می‌توان دریافت که برای اینکه بتوان از موقعیت خاص دنیا بیشترین بهره را برای رشد برد چه مسیری را باید متناسب با هر ویژگی برگزید. در جدول ۲، نمونه‌هایی از استخراج اصول مواجهه‌ی سازنده با دنیا آمده است.

جدول ۲: نمونه‌هایی از استخراج اصول مواجهه‌ی سازنده با دنیا از فرمایش‌های امیرالمؤمنین (ع)

ویژگی دنیا	عبارات امام علی (ع) درخصوص نحوه‌ی مواجهه‌ی درست و سازنده با دنیا با توجه به آن ویژگی	اصول مواجهه‌ی سازنده با دنیا
آمیختگی حق و باطل	وَاعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ... فِي دَارِ اصْطِنَاعِهَا لِنَفْسِهِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۶۶). حَقٌّ وَبَاطِلٌ... وَلَقَدْ أَدْبَرَ شَيْءٌ فَأَقْبَلَ! (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۸). يَعِظُ بِسُلُوكِ الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ... لَاسْتَوْحِشُوا فِي طَرِيقِ الْهُدَى لِقَلْبِهِ أَهْلِهِ... وَجُوعَهَا طَوِيلٌ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۱۹). وَلَيْكِنْ أَحَبُّ الْأُمُورِ إِلَيْكَ أَوْسَطُهَا فِي الْحَقِّ وَ أَعَمُّهَا فِي الْعَدْلِ... وَإِنْ سَخَطَ الْخَاصَّةُ يُعْتَفَرُ مَعَ رِضَى الْعَامَّةِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۲۹). لَا يَخَالِفُونَ الْحَقَّ... وَ انْقَطَعَ لِسَانُهُ عَنْ مُنْبِتِهِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۵۸). كَفَاكَ مِنْ عَفْلِكَ مَا أَوْضَحَ لَكَ سَبْلَ غَيْبِكَ مِنْ رُشْدِكَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۵۰). مَرَّاجِيعُ الْحَلِيمِ... قَدْ دُمَا عَلَى الطَّرِيقَةِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۷۴). أَيْنَ إِخْوَانِي الَّذِينَ رَكِبُوا الطَّرِيقَ وَ مَضَوْا عَلَى الْحَقِّ؟ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۶۴).	تقوا مهار گرایش‌های نامعقول انتخاذ شاخص‌های حق
جولانگاه شیطان	اتَّخَذَهُمْ إِبْلِيسُ مَطَايَا ضَلَالٍ... اسْتَرْأَقَا لِعُقُولِكُمْ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۹۰). فَإِنَّ التَّقْوَى فِي الْيَوْمِ الْحَرِّ... إِلَى الْجَنَّةِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۸۴). بِالتَّقْوَى قَرَنْتِ الْعَصْمَةَ (آمدی، ۱۳۶۶: ۲۶۹). وَالزُّمُّو السَّوَادَ الْأَعْظَمَ فَإِنَّ يَدَ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ... مِنَ الْغَنَمِ لِلذَّنْبِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۹۷). التَّوْبَةُ تُطَهِّرُ الْقُلُوبَ وَ تَغْسِلُ الذُّنُوبَ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۹۵). إِلَهِي لَمْ يَكُنْ لِي حَوْلٌ فَأَنْتَقَلَ بِهِ عَنْ مَعْصِيَتِكَ إِلَّا فِي وَفْتٍ أَقْطَعْتَنِي لِمَحَبَّتِكَ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۹۸/۹۱).	تقویت خرد یاد خدا تقویت محبت الهی توبه و استغفار وحدت اجتماعی هم‌مراقبتی

با توجه به ویژگی‌های ده‌گانه دنیا و متناظر با آن‌ها، اصول مواجهه‌ی سازنده با دنیا بدین‌صورت به دست آمد:

اصول ناظر بر ویژگی «آمیختگی حق و باطل»

اصل تقوا – تعقل در صورتی تشخیص صحیح را به همراه دارد که قلب از آلودگی‌ها و بی‌بندوباری‌ها منزّه باشد (تقوا) و انسان مستعد دریافت الهامات و امداد الهی شود تا در مواردی که تشخیص حق دشوار است راه سلامت را بیابد (مصباح یزدی، ۱۳۸۰: ۳۴۳). طبق فرمایش‌های حضرت، آلودگی‌های قلب مانع فعالیت صحیح عقل می‌شوند: «آگاه باشید! آن کس که تقوا پیشه کند و از خدا بترسد از فتنه‌ها نجات می‌یابد و با نور هدایت از تاریکی‌ها می‌گریزد و به بهشت و آنچه دوست دارد جاودانه دسترسی پیدا می‌کند.»^{۴۴} تقوا انسان را از سقوط در مهلکه گناه نجات می‌دهد و آدمی را به ساحل امن بهشت می‌رساند: «فَإِنَّ التَّقْوَى فِي الْيَوْمِ الْحَرِّ وَ الْجَنَّةَ»^{۴۵} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۸۴) و «أَلَا وَ إِنَّ التَّقْوَى مَطَايَا ذُلٍّ حُمِلَ عَلَيْهَا أَهْلُهَا وَ أَعْطُوا أَرْمَتَهَا فَأُورِدَتْهُمْ الْجَنَّةَ»^{۴۶} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۸). بنابراین، برای مواجهه یا پیچیدگی‌های ناشی از درهم‌آمیختگی حق و باطل باید به تزکیه‌ی نفس و تقویت تقوا پرداخت.

اصل مهار گرایش‌های نامعقول – پیروی از گرایش‌های باطل به خطای شناختی و انتخاب باطل به‌جای حق منجر می‌شود. یکی از گرایش‌های غیرمعقول تمسک به رأی اکثریت است، درحالی‌که اکثریت لزوماً ملازم با حق نیست.

امام (ع) می‌فرماید: «حق هست و باطلی و هریک از این دو پیروانی دارد. پس، اگر باطل در اکثریت است، از دیرباز چنین بوده و، اگر حق در اقلیت است، بسا و امید! لیک کمتر پیش می‌آید که آنچه رفته بازآید»^{۵۷} و در خطابی دیگر اصحاب خود را به نه‌راسیدن از تعداد کم یاران در مسیر حقیقت‌جویی سفارش کرده‌اند^{۵۸}. از دیگر گرایش‌های غیرمعقول می‌توان به کیش پرستی و خواص را ملازم با حق دانستن اشاره کرد. حضرت مالک اشتر را سفارش می‌کنند که حق را در رضایت خواص دنبال نکند: «وَلْيَكُنْ أَحَبَّ الْأُمُورِ إِلَيْكَ أَوْسَطُهَا فِي الْحَقِّ وَأَعْمَهَا فِي الْعَدْلِ وَأَجْمَعُهَا لِلرِّضَا لِلرَّعِيَّةِ فَإِنَّ سَخَطَ الْعَامَّةِ يُجَحِّفُ بَرِّضِي الْخَاصَّةِ وَإِنْ سَخَطَ الْخَاصَّةِ يَغْتَفِرَ مَعَ [رِضَا] رِضَى الْعَامَّةِ»^{۵۹} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۲۹).

اصل اتخاذ شاخص‌های حق - ازجمله شاخص‌هایی قابل‌تمسک برای تشخیص حق از باطل رجوع به عقل است: «از عقل آن اندازه‌ی تو را بس که راه‌های گمراهی‌ات را از رستگاری‌ات بر تو ظاهر کند»^{۶۰} معارف وحی و قرآن نیز شاخصی است که در کلام حضرت بر آن تأکید شده است. امام (ع) در توصیف اسلام آن را ستون‌های استواری معرفی داشته‌اند که پایه‌های آن در دل حق قرار گرفته‌اند^{۶۱}؛ و درخصوص قرآن می‌فرمایند که مسائل ابهام‌آمیز خود را به قرآن عرضه بدارید تا در پرتو آن حق را از باطل تشخیص دهید: «وَعَلَى كِتَابِ اللَّهِ تَعَرُّضُ الْأُمَثَالُ»^{۶۲} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۰۳). شاخص دیگر در کلام حضرت (ع) مواضع انسان‌های شایسته است. ایشان در توصیف اصحاب خاص خود برای مردم اشاره می‌کنند که آن‌ها گویندگان حق‌اند و در راه حق قدم می‌گذارند و در این راه نیز از دنیا می‌روند: «وَلَوْ دِدْتُ أَنَّ اللَّهَ فَرَّقَ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَالْحَقَّنِي بِمَنْ هُوَ أَحَقُّ بِي مِنْكُمْ قَوْمٌ وَاللَّهِ مَيَّامِينُ الرَّأْيِ مَرَّاجِيحُ الْحِلْمِ مَقَاوِيلُ بِالْحَقِّ مَتَارِيكُ لِلْبَغْيِ مَضُوءٌ قُدُمًا عَلَى الطَّرِيقَةِ»^{۶۳} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۷۴) و «أَيْنَ إِخْوَانِي الَّذِينَ رَكِبُوا الطَّرِيقَ وَ مَضُوءٌ عَلَى الْحَقِّ»^{۶۴} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۶۴). ایشان به امام حسن (ع) سفارش می‌کنند که به صالحین اقتدا کن و دنباله‌روی آنان باش: «وَ احْتَذِ بِحِذَاءِ الصَّالِحِينَ»^{۶۵} (موسوی، ۱۴۲۶: ۱۱/۶). در همین خصوص، در روایاتی، بر جدایی‌ناپذیری حق با امام علی (ع) اشاره شده است^{۶۶}. همین امر شاخصی برای تشخیص حق و همراهان آن است: «اگر با این شمشیرم بر بینی مؤمن بزنم که مرا دشمن بدارد، دشمن نخواهد داشت و، اگر تمام دنیا را بر منافق بریزم که مرا دوست بدارد، دوست نخواهد داشت»^{۶۷}. این ویژگی به‌منزله‌ی شاخص تشخیص در سایر ائمه‌ی اطهار (ع) نیز وارد است. حضرت علی (ع) در معرفی فضائل اهل‌البیت (ع) فرموده‌اند که حق به‌وسیله‌ی آن‌ها به جایگاه خویش بازگشته و باطل از جای خویش رانده و نابود و زبان باطل از ریشه کنده می‌شود^{۶۸}.

اصول ناظر بر ویژگی «تنوع و کثرت (انسان‌ها)»

اصل خود ارزیابی و خودشناسی - حضرت بزرگ‌ترین جهل را جهل درخصوص خود معرفی کرده‌اند^{۶۹}. خودشناسی می‌تواند ناظر بر شناخت نوعی و شناخت به ویژگی‌های شخصی خود باشد (سبحانی‌نیا، ۱۳۹۲: ۱۵۷) که مورد اخیر معمولاً از راه تجارب یا دریافت آرای دیگران^{۷۰} یا شهود حاصل می‌شود (سبحانی‌نیا، ۱۳۹۲: ۱۹۰). شهید مطهری آزمودن متربی با کار و فعالیت‌های گوناگون را راهی برای شناخت استعدادها و توانایی‌ها ذکر کرده‌اند (مطهری، ۱۳۸۴: ۹۵۷/۲۲). امام علی (ع) نیز یکی از طرق شناخت را تجارب حاصل از نوع برخورد با حوادث ذکر می‌کنند: «فِي تَقَلُّبِ الْأَحْوَالِ عِلْمٌ جَوَاهِرِ الرِّجَالِ»^{۷۱} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۰۷).

اصل مسئولیت‌سپاری و مسئولیت‌پذیری متناسب با استعدادها و توانمندی‌ها - عدم یکسانی استعدادها موهبتی

ازجانب خداوند برای تقسیم کار اجتماعی است (مطهری، ۱۳۸۴: ۵۳۲/۸) و برای رشد حداکثری انسان‌ها، مسئولیت‌سپاری و مسئولیت‌پذیری باید متناسب با توانمندی‌های افراد باشد. حضرت در نامه‌ای دلجوایانه به محمد بن ابی درخصوص عزل وی دلیل این کار را توانایی افزون‌تر مالک اشتر در اداره‌ی مصر بیان داشتند: «وَلَوْ نَزَعْتُ مَا تَحْتَ يَدِكَ مِنْ سُلْطَانِكَ لَوَلَّيْتُكَ مَا هُوَ أَيْسَرُ عَلَيْكَ مَوْنَةً»^{۷۲} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۰۷). همچنین، با ملاحظه‌ی تفاوت توانایی زن با مرد، تنفیذ کار و مسئولیت بدون لحاظ میزان توانایی زن را نهی کرده‌اند^{۷۳}.

اصل رضایتمندی - درک تفاوت‌های فردی و فضایل خاص هر فرد انسان را در رضایتمندی بر موقعیت خویش سوق می‌دهد (شه‌گلی، ۱۳۹۸). حضرت علی (ع) مؤمنین را به رضایت از مقدرات الهی سفارش می‌کنند^{۷۴} و بر شخصی که دیده و دل خود را محزون و مشغول به آنچه به دیگری داده شده است - ولی نسبت به او مقدر نیست - نکرده است درود می‌فرستند: «طُوبَى لِمَنْ... لَمْ يَشْغَلْ قَلْبُهُ بِمَا تَرَى عَيْنَاهُ... وَ لَمْ يَحْزَنْ صَدْرُهُ بِمَا أُعْطِيَ غَيْرُهُ»^{۷۵} (آمدی، ۱۳۶۶: ۳۶۷).

اصل اجتناب از خودبرتربینی - ازمنظر قرآن کریم، تفاوت‌های طبیعی مانند قومیت، نژاد و لهجه‌ها نشانه‌های طبیعی برای شناسایی افراد به شمار می‌آیند و هرگز نشانه‌ی برتری و مایه‌ی تفاخر نیستند. معیار برتری انسان‌ها تقواست^{۷۶}. همچنین، عوامل اعتباری مانند ثروت و مقام نیز آزمونی الهی برای انسان‌ها در نظر گرفته شده‌اند. حضرت علی (ع) در نامه به مالک مردم را از خودبرتربینی برحذر می‌دارند: «فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ إِمَّا أَحَلَّكَ فِي الدِّينِ وَإِمَّا نَظِيرٌ لَكَ فِي الْخَلْقِ»^{۷۷} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۲۷).

اصول ناظر بر ویژگی «درهم‌تنیدگی رنج و لذت (آزمون‌محوری)»

اصل پیش‌بینی و درک فلسفه‌ی سختی‌ها - واقعیت آن است که دنیا محل آزمایش است و مواجهه با سختی‌ها به‌مثابه‌ی آزمایشی ازسوی خداوند اجتناب‌ناپذیر است. لذا، انتظاری غیر از آن خلاف واقعیت است. حضرت به‌کرات مخاطبان خود را به درک این واقعیت فراخوانده است^{۷۸}. درک واقعیت جهان هستی سبب متناسب شدن انتظارات از زندگی می‌شود و، با پذیرش اصولی دوران رنج و سختی، فشار روانی حاصل از آن تحمل‌پذیر می‌شود (پسندیده، ۱۳۹۸: ۵۵۳). حضرت، با توجه به اینکه ابتلا سنت الهی برای همه‌ی انسان‌هاست، مخاطبان خود را به این نکته توجه می‌دهند که، همان‌طور که در عصر پیامبر اعظم (ص) آزمایش‌ها بود، این عصر نیز خالی از آزمایش نخواهد بود و هر آن کس که از آن عبرت بگیرد خود را از سقوط نجات خواهد داد: «أَلَا وَ إِنَّا بَلَّيْتُمْ قَدْ عَادَتْ كَهَيْئَتِهَا يَوْمَ بَعَثَ اللَّهُ نَبِيَّهٗ»^{۷۹} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۷).

اصل صبر در برابر ناخوشی‌ها - امام (ع) حکمت آزمایش انسان‌ها به مصائب را تقویت صبر ذکر کرده‌اند: «خداوند، روزی‌ها را تقدیر فرموده و آن‌ها را فراوان یا اندک و در تنگنا یا گشایش مقرر فرموده است و، در این رفتار، دادگری ورزیده تا هر که را بخواهد با روزی آسان یا سخت آزمایش فرماید و بدین‌گونه شکر ورزیدن و صبر کردن را از توانگر و فقیر بیازماید»^{۸۰} و درمقابل جزع و بی‌تابی در برابر مصائب و مشکلات را عامل هلاکت دنیوی و اخروی می‌دانند: «مَنْ لَمْ يَنْجِهِ الصَّبْرُ أَهْلَكَهُ الْجَزَعُ»^{۸۱} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۰۲). ایشان در تسلیت به اشعث بن قیس که فرزند خود را از دست داده بود، ضمن دعوت او به صبر، صبر بر بلا را عاملی بر اخذ پاداش دنیوی و اخروی دانستند و فرمودند که جزع و بی‌تابی در گرفتاری‌ها و مشکلات نه‌تنها تقدیر الهی را عوض نمی‌کند، بلکه سبب افتادن در گناه می‌شود.^{۸۲}

حضرت(ع)، علاوه بر صبر فردی، صبر اجتماعی را نیز در برابر مشکلات موجود در جامعه توصیه کرده‌اند. صبر گروهی در عبارت «و صابروا» در آیه‌ی ۲۰۰ سوره‌ی آل عمران اشاره به تحمل گروهی در مقابل اذیت‌ها و رنج‌ها دارد، به نحوی که صبر هریک از افراد بر صبر دیگری تکیه داشته باشد و به موجب آن تأثیر صبر افزون شود (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۹۱/۴). امام علی(ع) با سربازان خود قبل از وقوع جنگ جمل، به دنبال ذکر «اصبروا» فعل «صابروا» که اشاره به صبر اجتماعی است، بیان داشته‌اند: «أَيُّهَا النَّاسُ؛ اغدوا على مصافقكم، و ازحفوا إلى عدوكم، و اصبروا، و صابروا» (موسوی، ۱۴۲۶: ۴۳۶/۴).

اصل شکر در برابر خوشی‌ها - امام(ع) راهبرد مواجهه با آزمایش الهی به وسیله‌ی نعمت را شکر آن می‌دانند و فرموده‌اند: «نعمت وسیله‌ی آزمایش است؛ اگر شکر کردی، تبدیل به نعمت می‌شود و، اگر کفران ورزیدی، به نعمت بدل می‌شود.»^{۸۳} در سخنان ایشان شکر از وظایف قلب، قبل از آنکه بر زبان جاری شود، تعریف شده است^{۸۴} و به شکر عملی نیز اشاره شده است^{۸۵} که به معنی استفاده‌ی صحیح از نعمت‌های الهی در جهت اهدافشان است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵: ۱۳/۱۲). امام علی(ع) در اوصاف متقین می‌فرماید که آن‌ها در برابر ناگواری‌ها صبور و به هنگام برخورداری از آسایش شکرگزارند: «وَفِي الْمَكَارِهِ صَبُورٌ وَفِي الرِّخَاءِ شَكُورٌ»^{۸۶} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۰۶).

اصول ناظر بر ویژگی «دار دگرگونی‌های مداوم»

اصل قدرشناسی فرصت‌ها - فرصت به معنای مهیا شدن تمام اسباب و مقدمات یک عمل است و لذا انتظار می‌رود که آن فرد از این فرصت بهره‌ی کامل را ببرد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵: ۱۴۰/۱۲). از آنجاکه در ایجاد فرصت مجموعه‌ای از عوامل متعدد حضور دارند و با عنایت به دگرگونی و ناپایداری‌های دنیا (امکان تغییر و زوال این اسباب و مقدمات)، فرصت‌ها زودگذر خوانده می‌شوند: «الْفُرْصَةُ سَرِيعَةُ الْفَوْتِ وَ بَطِيئَةُ الْعُودِ»^{۸۷} (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۷۳). حضرت سستی در برابر فرصت‌ها را از بی‌خردی دانسته‌اند^{۸۸} و مخاطب خود را با وجود برخورداری از رزق و تندرستی به کوشش در انفاق و شب‌زنده‌داری، پیش از آنکه درهای امید بسته شود، فراخوانده‌اند.^{۸۹}

اصل تنظیم رغبت‌ها - با توجه به ویژگی تغییر، دلبستگی به خوشی‌های دنیا موجب می‌شود که با از دست دادن هریک از آن‌ها شخص دچار وحشت و تلخ‌کامی شود^{۹۰} «به وقتی که انس تو با دنیا بیشتر است همان زمان از آن بیشتر برحذر باش، که دنیادار چون به لذت و خوشی آرام گرفت دنیا او را به عرصه‌ی بلا و سختی فرستاد، یا هر زمان به انس با دنیا مطمئن شد او را به ترس و وحشت دچار ساخت!» (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۵۸). لذا، حضرت(ع) به ابن عباس، فرماندار وقت بصره، سفارش می‌کنند که به آنچه به دست می‌آوری، خشنود مباش و به آنچه از دست می‌دهی غمگین مشو.^{۹۱} این امر متکی بر ایمان به تقدیر مبتنی بر حکمت و مصلحت الهی است و موجب حفظ آرامش و تعادل روانی در مواقع دگرگونی روزگار می‌شود و، به تعبیر امام(ع)، غم و اندوه را برطرف می‌کند^{۹۲}. ایشان یکی از صفات مؤمن را عدم حزن و تأسف بر گرفتاری حاصل و آنچه از دست داده است برشمرده است: «فِي صِفَةِ الْمُؤْمِنِ... وَلَا يَحْزَنُ عَلَى مَا أَصَابَهُ»^{۹۳} (موسوی، ۱۴۲۶: ۲۸۳/۲).

اصول ناظر بر ویژگی «جولانگاه شیطان»

اصل تقویت خرد - امیرالمؤمنین(ع) یکی از راهکارهای شیطان را در فریب انسان به تاراج بردن خرد او می‌دانند:

«بی‌تردید شیطان است که از مقابل و پشت سر و از راست و چپ به‌جانب انسان می‌آید تا به وقت غفلتش بر او هجوم آورد و عقل ساده‌اش را بدزدد.»^{۹۴} نیز می‌فرماید: «شیطان آن‌ها را برای گمراه کردن مردم مرکب‌های رام قرار داد، و از آنان لشکری برای هجوم به مردم ساخت، و برای دزدیدن عقل‌های شما آنان را سخن‌گوی خود برگزید که شما را هدف تیرهای خویش و پایمال قدم‌های خود و دستاویز وسوسه‌های خود گردانید.»^{۹۵} عقل، به‌واسطه‌ی سنجش درست و دوراندیشی، انسان را از فریب شیطان و افتادن در مهلکه‌ی گناه نجات می‌دهد: «إِنَّمَا الْعَقْلُ التَّجَنُّبُ [فِي التَّجَنُّبِ] مِنَ الْإِثْمِ وَ النَّظَرُ فِي الْعَوَاقِبِ وَ الْأَخْذُ بِالْحَزْمِ»^{۹۶} (آمدی، ۱۳۶۶: ۵۱).

اصل یاد خدا - حضرت علی (ع) ذکر خدا را آبادگر قلب و روح^{۹۷}، روشنی‌بخش قلب^{۹۸}، مانعی بر ارتکاب حرام^{۹۹} و دورکننده^{۱۰۰} و امانی از شر شیطان^{۱۰۱} معرفی می‌کند. لذا، مردم را به ناظر بودن خدا و احاطه‌ی او بر اعمال و رفتار آدمیان تذکر می‌دهند: «همانا بر خداوند سبحان پنهان نیست آنچه را بندگان در شب و روز انجام می‌دهند، که دقیقاً بر اعمال آن‌ها آگاه است، و با علم خویش بر آنها احاطه دارد، اعضای شما مردم گواه او، و اندام شما سپاهیان او، روان و جانتان جاسوسان او، و خلوت‌های شما بر او آشکار است.»^{۱۰۲} نیز فرموده‌اند: «ستایش می‌کنیم او را... همان کسی که نزد هر چیز مخفی حاضر است (و از آن آگاهی دارد) و در درون (جان‌ها) حضور دارد و از آنچه سینه‌ها در خود پنهان داشته‌اند و از خیانت چشم‌ها باخبر است.»^{۱۰۳} توجه به این نکته انسان را در مقابل افتادن در ورطه‌ی گناه ایمن می‌سازد و او را بر اطاعت خداوند ثابت‌قدم می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵: ۴۳۵/۵).

اصل تقویت محبت الهی - در فرازی از مناجات شعبانیه از امیرالمؤمنین (ع) آمده است: «خدای من! نیرویی در من نبوده است تا بتوانم به‌وسیله‌ی آن از نافرمانی تو دست بردارم، مگر در آن هنگام که تو مرا برای دوستی و محبت خود بیدار کردی.»^{۱۰۴} لذا، محبت خداوند نیرویی قوی در جهت دور کردن انسان از اغواهای شیطان و هواهای نفسانی است و، در این صورت، زرق و برق دنیا، که شیطان قسم خورده است با آن بندگان را فریب دهد، در دل محبان الهی جایی نخواهد داشت. لذا، ایشان می‌فرمایند: «همچنان که روز و شب با هم جمع نمی‌شوند، خدا دوستی و دنیا دوستی نیز با هم گرد نمی‌آیند.»^{۱۰۵}

اصل توبه و استغفار - حضرت به امام حسن مجتبی (ع) سفارش می‌فرماید: «هر وقت مرتکب گناه شدی، هر چه سریع‌تر آن را به‌وسیله‌ی توبه محو کن»^{۱۰۶} و در خصوص تأخیر در توبه هشدار داده‌اند: «کسی که در برابر هجوم اجل توبه را به تأخیر بیندازد خود را در معرض بزرگ‌ترین خطرات قرار داده است.»^{۱۰۷}

اصل هم‌مراقبتی - از نگاه حضرت، شیطان آدمیان را هنگامی که متفرق‌اند آسان‌تر می‌فریبد. لذا، وحدت و الفت مردمان را نشانه می‌رود.^{۱۰۸} ایشان توصیه می‌فرمایند: «از پراکندگی بپرهیزید که انسان تنها بهره‌ی شیطان است، آن‌گونه که گوسفند تنها طعمه‌ی گرگ خواهد بود.»^{۱۰۹} از ثمرات اتحاد و همدلی میان یک گروه آن است که همدیگر را از خطا و انحرافشان آگاه می‌کنند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵: ۳۳۱/۵). لذا، امام (ع) اتحاد و برادری را نعمت و منت خداوند معرفی می‌کند: «درحالی که خداوند بر این امت اسلامی بر "وحدت و برادری" منت گذارده بود، که در سایه آن زندگی کنند، نعمتی بود که هیچ ارزشی نمی‌توان همانند آن تصور کرد؛ زیرا از هر ارزشی گران‌قدرتر و از هر کرامتی والاتر بود.»^{۱۱۰} حضرت نزول برکت الهی را در سایه‌ی اتحاد و همدلی امت می‌داند و در این زمینه می‌فرماید: «و خداوند پاک به هیچ‌یک از گذشتگان و فعلی‌ها بر اثر تفرقه‌ی خیری عطا نکرده است»^{۱۱۱} و در تعبیری دیگر دست خدا را با جماعت می‌دانند.^{۱۱۲}

اصول ناظر بر ویژگی «محمل انتخاب»

اصل تقویت معرفت و آگاهی - حضرت علی^(ع) علم را چراغ عقل توصیف کرده: «العلمُ مصباحُ العقل»^{۱۱۳} (آمدی، ۱۳۶۶: ص ۴۳) و خطاب به کمیل در مقام مقایسه علم با مال، علم را نگهبان آدمی معرفی داشته‌اند: «العلمُ خَيْرٌ مِنَ الْمَالِ الْعِلْمُ يَحْرُسُكَ وَأَنْتَ تَحْرُسُ الْمَالَ»^{۱۱۴} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۹۶). علم و آگاهی، زمینه سنجش و انتخاب درست‌تر را فراهم می‌کند.

اصل پیامدنگری - یکی از اصول اخذ تصمیم و انتخاب درست دوراندیشی و تأمل در سرانجام عمل است. در همین خصوص، حزم نظر به بررسی نتایج عمل در آینده دارد تا نیک یا شر بودن آن به دست آید (پسندیده، ۱۳۹۸: ۳۳۴). حضرت علی^(ع) حزم را «النظر في العواقب» تعریف کرده‌اند: «الْحَزْمُ النَّظَرُ فِي الْعَوَاقِبِ، وَمُشَاوَرَةُ ذَوِي الْعُقُولِ» (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۷۵) و آن را از نشانه‌های پرهیزکاران دانسته‌اند: «فَمِنْ عَلَامَةِ أَحَدِهِمْ... حَزْمًا فِي لَيْنٍ»^{۱۱۶} (موسوی، ۱۴۲۶: ۲۷۴/۲) و سرانجام ترک عاقبت‌نگری را ندامت و پشیمانی^{۱۱۷} می‌دانند «ثَمَرَةُ التَّفْرِيطِ النَّدَامَةُ، وَ ثَمَرَةُ الْحَزْمِ السَّلَامَةُ»^{۱۱۸} (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۷۹).

اصل اجتناب از وابستگی بی‌مورد - باینکه هرکسی بنا بر فطرت خود در جست‌وجوی کمال است، گاهی در تشخیص کمال یا وسیله‌ی رسیدن به کمال دچار خطا می‌شود و علاقه‌ای غلط در دل او شکل می‌گیرد (مصباح یزدی، ۱۳۹۲: ۱۴۱). امام (ع) شیفتگان دنیا را کسانی معرفی می‌کنند که به‌جای اجابت دعوت رسولان بر لاشه‌ی مرداری حلقه زده‌اند و می‌فرمایند که هرکس به چیزی عشق ناروا بورزد سلامت قوای ادراکی او دچار اختلال می‌شود و با چشم و گوش بی‌مار می‌بیند و می‌شنود: «وَمَنْ عَشِقَ شَيْئًا أُعْشِيَ بَصَرَهُ وَ أَمْرَضَ قَلْبَهُ فَهُوَ يَنْظُرُ بِعَيْنٍ غَيْرِ صَاحِبِهِ وَ يَسْمَعُ بِأُذُنٍ غَيْرِ سَمِيعِهِ قَدْ خَرَقَتْ الشَّهَوَاتُ عَقْلَهُ وَ أَمَاتَتْ الدُّنْيَا قَلْبَهُ»^{۱۱۹} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۵۹).

اصل مشورت - هر انسان صاحب‌خردی ضرورت عقلانی اخذ مشورت را درک می‌کند.^{۱۲۰} مشورت فوایدی چون استفاده از فکر دیگران^{۱۲۱}، جلوگیری از هلاکت،^{۱۲۲} روشن شدن خطاها،^{۱۲۳} رسیدن به راهکاری صحیحی و مناسب^{۱۲۴} دارد. ویژگی‌های افراد شایسته‌ی مشورت گرفتن نیز در فرمایش‌های امام^(ع) مشخص شده است: عاقل،^{۱۲۵} متدین و خداترس،^{۱۲۶} رازدار،^{۱۲۷} دلسوز و دوراندیش.^{۱۲۸}

اصول ناظر بر ویژگی «سرای حق و تکلیف»

شناخت حقوق خود و دیگران - برای احقاق حقوق و عمل به تکالیف، در درجه‌ی اول، باید نسبت آن‌ها را شناخت (رستمیان، ۱۳۹۳). در همین خصوص، امیرالمؤمنین^(ع) در خطبه‌های متعددی حقوق انسان‌ها و جامعه و خدا و حتی حیوانات و شهرها را معرفی و تبیین کرده‌اند.^{۱۲۹}

اصل تکلیف (مسئولیت)‌پذیری - انسان در برابر هر حقی تکلیفی دارد. برای نمونه، در رابطه‌ی انسان با خود می‌توان به حق حیات روحانی اشاره کرد. حضرت در قبال این حق ما را به ضرورت حفظ نفس از هرگونه پستی توجه می‌دهند.^{۱۳۰} دایره‌ی تکلیف و مسئولیت انسان در کلام ایشان وسیع است: «اتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَ بِلَادِهِ فَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّى عَنِ الْبِقَاعِ وَ الْبَهَائِمِ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ لَا تَعْصُوهُوَ إِذَا رَأَيْتُمُ الْخَيْرَ فَخُذُوا بِهِ وَ إِذَا رَأَيْتُمُ الشَّرَّ فَأَعْرِضُوا عَنْهُ» (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۴۲). در کلامی دیگر، بر طاعت الهی، که حقی بر خداوند در مقابل بندگان است، اشاره شده است.^{۱۳۱}

اصل حق‌طلبی جمعی - یکی از زیرشاخه‌های تعاون، حفظ و ادای حقوق انسان‌ها در جامعه است. امام^(ع) به همیاری

در ادای حقوق یکدیگر سفارش می‌کنند: «وَالْتَعَاوُنُ عَلَى إِقَامَةِ الْحَقِّ بَيْنَهُمْ»^{۱۳۲} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۳۴). امام (ع) طلب یاری در اقامه‌ی حق را از دیانت و امانت‌داری می‌داند: «طَلَبُ التَّعَاوُنِ عَلَى إِقَامَةِ الْحَقِّ دِيَانَةٌ وَ أَمَانَةٌ»^{۱۳۳} (آمدی، ۱۳۶۶: ۶۹). ایشان در کلامی دیگر مردم را برادران دینی و یاری‌دهندگان یکدیگر در تحقق حقوق معرفی می‌دارند: «فَإِنَّهُمْ الْإِخْوَانُ فِي الدِّينِ وَالْإِعْوَانُ عَلَى اسْتِخْرَاجِ الْحَقُوقِ»^{۱۳۴} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۸۲).

همچنین، اعضای جامعه باید بر ادای حقوق توسط یکدیگر نظارت کنند و در برابر ظلم بایستند. حضرت در نامه به مالک اشتر بر نظارت بر امور کارگزاران سفارش می‌کنند تا از خیانت آن‌ها بر مردم جلوگیری شود^{۱۳۵}. نیز نظارت و مراقبت بر حفظ حقوق صاحبان آن را وظیفه‌ای همگانی نه فقط وظیفه‌ی حاکمیت می‌داند که در این باره می‌توان به موارد نصیحت و خیرخواهی^{۱۳۶} و نهی از منکر^{۱۳۷} به مثابه‌ی وظیفه‌ای همگانی اشاره کرد. همه‌ی این‌ها متوقف بر ایمان و اخلاص است که انسان‌ها را برای حفظ و یاری حق گرد هم می‌آورد.^{۱۳۸}

اصول ناظر بر ویژگی «سرای عمل و عکس‌العمل»

اصل توجه به عکس‌العمل - علم داشتن و توجه به واکنش قطعی جهان هستی در برابر اعمال ما انگیزه‌ی انسان را به انجام دادن عمل درست دوجندان می‌کند. امام (ع) به یکی از انگیزه‌های انفاق اشاره می‌کند و می‌فرماید: «کسی که یقین به پاداش و عوض داشته باشد، در بخشش، سخاوت به خرج می‌دهد».^{۱۳۹}

اصل هشدار/ عبرت‌پذیری - کسانی بهتر می‌توانند از حوادث عبرت بگیرند که با روش تحلیلی علل آن رخدادها را بشناسند. وقتی بصیرت باشد، انسان از عبرت‌ها پند می‌گیرد.^{۱۴۰} حضرت از مخاطبان می‌خواهند که، با مقایسه‌ی دو گونه مواجهه‌ی خداوند و دو گونه عملکرد بنی‌اسرائیل، از آن عبرت بگیرند: زمانی که لباس کرامت و بزرگی بر تن آن‌ها کرده بود و بلاها و سختی‌ها را از ایشان دور کرده بود و زمانی دیگر که این لباس را از تن آن‌ها خارج کرد و نعمت‌های فراوان شیرین را از ایشان سلب کرد^{۱۴۱}: «فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانُوا حَيْثُ كَانَتِ الْأُمَلَاءُ مُجْتَمِعَةً وَالْأَهْوَاءُ مُؤْتَلِفَةً وَالْقُلُوبُ مُعْتَدِلَةً... فَانْظُرُوا إِلَى مَا صَارُوا إِلَيْهِ فِي آخِرِ أُمُورِهِمْ حِينَ وَقَعَتِ الْفُرْقَةُ وَ تَشَتَّتَتِ الْأَلْفَةُ وَ اخْتَلَفَتِ الْكَلِمَةُ... عِبْرًا لِلْمُعْتَبِرِينَ»^{۱۴۲} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۹۷). از مؤلفه‌های عبرت‌پذیری از منظر ایشان می‌توان به داشتن بصیرت^{۱۴۳}، خشیت^{۱۴۴}، تعقل و اندیشیدن^{۱۴۵} اشاره کرد.

اصول ناظر بر ویژگی «پیوستگی دنیا با جهان آخرت»

اصل آخرت‌محوری - امیرالمؤمنین (ع) به کوتاهی فرصت‌ها اشاره می‌کند: «و درود خدا بر او، فرمود: آنان که وقتشان پایان یافته خواستار مهلت‌اند و آنان که مهلت دارند کوتاهی می‌ورزند»^{۱۴۶} و یکی از صفات پرهیزکاران را اغتنام فرصت دنیا بیان می‌دارند: «چند روز زندگی دنیا را غنیمت شمارد و پیش از آنکه مرگ او فرارسد خود را آماده سازد و از اعمال نیکو توشه‌ی آخرت برگیرد».^{۱۴۷} کسانی که دنیا را مزرعه‌ای برای آباد کردن آخرت خویش بدانند و بر آن عمل کنند خردمندند.^{۱۴۸}

از نظر ایشان، انسان به سبب ایمان، یقین پیدا می‌کند که این عالم هدفمند است و مرگ پایان زندگی نیست^{۱۴۹}. در نتیجه، اعمال او معطوف به کمال حقیقی و حیات جاودانه خواهد بود.

اصل اجتناب از دلبستگی به دنیا و طول امل - امام (ع) دنیا و آخرت را دشمن یکدیگر می‌داند؛ فردی که دنیا را

دوست بدارد از آخرت دوری می‌کند و آن را دوست نمی‌دارد و کسی که آخرت را محبوب خود بداند دنیا را دوست نمی‌دارد^{۱۵۰}. به موجب تماشای زینت‌های دنیا و شیفتگی به آن‌ها، چشم‌ها رو به حقایق بسته می‌شود و دیگر نباید از چنین شخص نابینایی انتظار داشته باشیم که به دنیا به چشم مزرعه‌ی آخرت بنگرد: «مَنْ رَأَى زُجْرَهَا أَعْقَبَتْ نَاطِرِيَّهَ كَمَهَا وَ مَنْ اسْتَشْعَرَ الشَّغَفَ بِهَا مَلَأَتْ ضَمِيرَهُ أَشْجَانًا لَهُنَّ رَقَصٌ عَلَى سَوْدَاءٍ قَلْبِهِ هَمٌّ يَشْغَلُهُ وَ غَمٌّ يَحْزَنُهُ»^{۱۵۱} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۳۹). لذا، ایشان سفارش می‌کنند که در مقابل دنیا زاهد باش و در مقابل آخرت راغب^{۱۵۲}.

اصول ناظر بر ویژگی «تأثیر متقابل و سرنوشت مشترک»

اصل وحدت مؤمنانه - امام^(ع) تفرقه را زمینه‌ساز وقوع فتنه در جامعه می‌دانند: «همانا شیطان راه‌های خود را به شما آسان جلوه می‌دهد تا گروه‌های محکم دین شما را یکی پس از دیگری بگشاید و، به جای وحدت و هماهنگی، بر پراکندگی شما بیفزاید و در پراکندگی شما را دچار فتنه گرداند»^{۱۵۳} و مردم را به وحدت سفارش می‌کنند: «و علیکم بالتواصل» (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۲۲). البته روشن است که این وحدت باید حول ایمان شکل بگیرد و همه همدیگر را در راه درست یاری کنند.

یکی از نمودهای وحدت جمعی صبر جمعی است که در آغاز جنگ جمل توصیه شده^{۱۵۴} و به استواری و قوت نظام اجتماعی منجر می‌شود (جوادی آملی، ۱۳۹۴: ۲۷۲).

اصل مشارکت جمعی خیرمحور - حضرت به مالک اشتر می‌فرماید: «ای مالک، بدان مردم یک کشور از گروه‌های متعددی تشکیل یافته‌اند که هریک جز به وسیله‌ی دیگری اصلاح و تکمیل نمی‌شود و هیچ‌کدام از دیگری بی‌نیاز نیست»^{۱۵۵} نیازهای بشر به قدری متنوع و زیاد است که هیچ‌کس به تنهایی نمی‌تواند از عهده‌ی تأمین آن‌ها برآید (اکوان، ۱۳۸۷) و این نیازها با توجه به تکامل جامعه‌ی بشری دائماً افزون‌تر هم می‌شود و برای حل مشکلات راه عاقلانه‌ای وجود ندارد، جز اینکه هر گروه به تأمین بخشی از این نیازها بپردازند و نتیجه‌ی کار خود را با دیگران معاوضه کنند تا همگان از زحمات همه بهره‌مند شوند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵: ۴۴۶/۱۰).

اصل نظارت اجتماعی بر یکدیگر - به حکم عقل کسی نمی‌تواند در برابر وقایع و مسائل اجتماع بی‌تفاوت باشد، بدان دلیل که کشتی یک سرنوشت دارد (جوادی آملی، ۱۳۸۸: ۱۲۹/۶). در همین خصوص، امام^(ع) بر امر به معروف و نهی از منکر به مثابه‌ی نظارت اجتماعی تأکید دارند و تمام افعال نیک و حتی جهاد را در برابر آن همچون قطره‌ای در برابر دریای بی‌کران معرفی کرده‌اند: «و تمام کارهای نیکو، و جهاد در راه خدا، برابر امر به معروف و نهی از منکر چونان قطره‌ای بر دریای موج و پهناور است»^{۱۵۶} از نتایج ترک امر به معروف و نهی از منکر در کلام ایشان می‌توان به سقوط و انحطاط اجتماعی^{۱۵۷}، نفی هویت و حیات انسانی^{۱۵۸} و سلطه‌ی بدن^{۱۵۹} اشاره کرد.

اصل اجتناب از روابط مخرب - با توجه به تأثیر متقابل افراد بر همدیگر، حضرت افراد را به انتخاب فعالانه‌ی شبکه‌ی ارتباطی خود توجه داده، ایشان را از همنشینی و دوستی با بدان و نادانان نهی کرده‌اند: «احْذَرْ مُجَالَسَةَ قَرِينِ السَّوِّ فَإِنَّهُ يَهْلِكُ مُقَارَنَةً»^{۱۶۰} (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۳۱)؛ بدان دلیل که فرد نادان دوست خود را بر انجام دادن عملی تشویق می‌کند که سرانجام ناخوشایندی به همراه دارد و او را از عملی برحذر می‌دارد که عاقبت نیکی را به همراه می‌داشت: «يَا بَنِي إِيَّاكَ وَ مُصَادَقَةَ الْأَحْمَقِ فَإِنَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَنْفَعَكَ فَيُضُرُّكَ»^{۱۶۱} (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۷۵). لذا، اجتناب از روابط مخرب توصیه شده است (جدول ۳).

جدول ۳: ویژگی‌های دنیا به مثابه‌ی «موقعیت رشد آدمی» و اصول مواجهه‌ی سازنده با آن

ویژگی دنیا به مثابه‌ی موقعیت رشد آدمی	اصول مواجهه‌ی سازنده با دنیا
آمیختگی حق و باطل	اصل تقوا
	اصل مهار گرایش‌های نامعقول
	اصل اتخاذ شاخص‌های حق
تنوع و کثرت انسان‌ها	اصل خودارزیابی و خودشناسی
	اصل مسئولیت‌سپاری و مسئولیت‌پذیری متناسب با استعدادها و توانمندی
	اصل رضایتمندی‌ها
	اصل اجتناب از خودبرتربینی
درهم‌تنیدگی رنج و لذت (آزمون‌محوری)	اصل پیش‌بینی و درک فلسفه‌ی سختی‌ها
	اصل صبر در برابر ناخوشی‌ها
	اصل شکر در برابر خوشی‌ها
دار دگرگونی‌های مداوم	اصل قدرشناسی فرصت‌ها
	اصل تنظیم رغبت‌ها
جولانگاه شیطان	اصل تقویت خرد
	اصل یاد خدا
	اصل تقویت محبت الهی
	اصل توبه و استغفار
	اصل هم‌مراقبتی
	اصل تقویت معرفت و آگاهی
محمل انتخاب	اصل پیامدگرایی
	اصل اجتناب از وابستگی‌های بی‌مورد
	اصل مشورت‌گیری
سرای حق و تکلیف	اصل شناخت حقوق خود و دیگران
	اصل تکلیف (مسئولیت)‌پذیری
	اصل حق‌طلبی جمعی
سرای عمل و عکس‌العمل	اصل توجه به عکس‌العمل
	اصل هشدار/عبرت‌پذیری
پیوستگی دنیا با جهان آخرت	اصل آخرت‌محوری
	اصل اجتناب از دل‌بستگی به دنیا و طول امل
تأثیر متقابل و سرنوشت مشترک	اصل وحدت مؤمنانه
	اصل مشارکت جمعی خیرمحور
	اصل نظارت اجتماعی بر یکدیگر
	اصل اجتناب از روابط مخرب

بدین ترتیب، با بررسی تحلیلی بیانات امام علی^(ع)، ده ویژگی برای دنیا و، متناظر با آن‌ها، سی‌ودو اصل برای مواجهه‌ی سازنده با دنیا به دست آمد.

نتیجه‌گیری

براساس آموزه‌های دینی و ازجمله با توجه به فرمایش‌های امام علی^(ع)، هدف از طراحی خاص دنیا فراهم کردن بستر و فضایی برای رشد و تحول مداوم آدمی است. رشد نیز جز در بستر چالش‌ها و دست‌وپنجه نرم کردن با آزمون‌ها ممکن نیست.

هدف این تحقیق شناسایی ویژگی‌هایی از دنیا بود که آن را محملی برای رشد ساخته است. بدون شناخت درست دنیا و

درک چگونگی تعامل سازنده با دنیا، هرآینه این امکان وجود دارد که انسان مسیر غلطی را در پیش بگیرد و دچار خسران ابدی شود. اهل بیت^(ع) و از جمله امام علی^(ع) به دلیل اتصال با منبع وحی بهترین راهنما و الگو برای دنیاشناسی و چگونگی عمل در این دنیا هستند.

براساس یافته‌های تحقیق، ده ویژگی برای دنیا و سی‌ودو اصل برای مواجهه‌ی سازنده با دنیا استخراج و تبیین شد. برخی از این اصول جنبه‌ی فردی دارند، مانند تقویت خرد، مهار گرایش‌های نامعقول، اجتناب از خودبرتربینی و اجتناب از طول امل. اما برخی دیگر ماهیت اجتماعی دارند که از آن جمله می‌توان به اصل هم‌مراقبتی، حق‌طلبی جمعی، وحدت مؤمنانه، مشارکت جمعی خیرمحور و نظارت اجتماعی بر یکدیگر اشاره کرد.

نتایج این تحقیق می‌تواند اولاً نگاه و تفسیر بشر معاصر را به فضایی که در آن زیست می‌کند و حوادثی که دائماً در پیرامون او رخ می‌دهد اصلاح کند. از سوی دیگر، می‌تواند اصول راهنمایی برای طراحی برنامه‌های اصلاح فردی و اجتماعی با هدف ساختن اجتماع سعادت‌محور را در اختیار قرار دهد.

سپاسگزاری

این مقاله از پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد نگارنده در مؤسسه‌ی عالی اخلاق و تربیت استخراج شده است. بدین‌وسیله از آن مؤسسه سپاسگزاری می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. بحارالانوار، ج ۷۰، ص ۹۲.
۲. اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ... الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ (سجده ۴-۷).
۳. خداوند رحمت کند آن انسانی را که آنچه لازم است برای نفس خود تهیه و خویشتن را برای قبر مستعد و آماده سازد؛ آن انسانی که بداند از کجا آمده و در کدام راه است و به‌سوی کدام مقصد باز می‌شود.
۴. «من ابصر بها بصرته و من أبصر اليها أعمته» (الشريف الرضي، ۱۴۱۴: ۱۰۶).
۵. دنیا کالایی مهیّا است که از آن نیکوکار و تبهکار می‌خورد.
۶. فلو أن الباطل خلس من مزاج الحق... من الله الحسنی (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۸۸).
۷. ولكن هذا أمر ظاهر... و آخره ندامة (موسوی، ۱۴۲۶: ۵/۵۷۳).
۸. كُنَّا عِنْدَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ قَدْ ذُكِرَ عِنْدَهُ اخْتِلَافُ النَّاسِ... حَدِيثُ الْجَنَانِ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۳۵۴).
۹. حَتَّى أَقْضَتْ كَرَامَةَ اللَّهِ... وَ تَمَرَّ لَا يَنَالُ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۱۳۹).
۱۰. و بدان دنیا دار آزمایش است.
۱۱. لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ... هُوَ مُشْتَمِلٌ عَلَى فِتْنَةٍ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۴۸۳).
۱۲. وَلَكِنَّ اللَّهَ سَبْحَانَهُ يَبْتَلِي... وَ إِبْعَاداً لِلْخِيَلَاءِ مِنْهُمْ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۲۸۷).
۱۳. وَ قَدَّرَ الْأَرْزَاقَ فَكَثَّرَهَا وَ قَلَّلَهَا... أَقْرَأْنَهَا (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۱۳۴).
۱۴. فَإِنَّ اللَّهَ سَبْحَانَهُ قَدْ جَعَلَ الدُّنْيَا... وَ لَسْنَا لِلدُّنْيَا خُلَفَا (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۴۴۶).
۱۵. إِنَّ اللَّهَ يَبْتَلِي عِبَادَهُ... وَ يَجْعَلُ لَكُمْ أَنْهَاراً (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۱۹۹)؛ همچنین، «وَلَكِنَّ اللَّهَ يَخْتَبِرُ عِبَادَهُ... وَ أَسْبَاباً ذَلِّلاً لِعَفْوِهِ» (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۲۹۴) «إِنَّ اللَّهَ يَبْتَلِي عِبَادَهُ... وَ رَحْمَةً الْخَلْقِ» (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۱۹۹).
۱۶. وَإِنَّمَا أَرَادَ أَنْ يَبْلُوَكُمْ... فِي دَارِهِ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۲۶۸).
۱۷. وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ... وَ الرِّأْسِي بِقِسْمِهِ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۴۸۴).
۱۸. إِنَّ اللَّهَ يَبْتَلِي عِبَادَهُ... وَ إِغْلَاقِ خَزَائِنِ الْخَيْرَاتِ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۱۹۹).
۱۹. وَ قَدَّرَ الْأَرْزَاقَ... غَنِيَّهَا وَ فَقِيرَهَا (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۱۳۴).
۲۰. وَلَقَدْ نَزَّلَتْ بِكُمْ الْبَلِيَّةَ... إِلَى أَجَلٍ مَعْدُودٍ (شريف الرضي، ۱۴۱۴: ۱۲۲).
۲۱. إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ عَنَاءٍ... وَ مِحْنَةٍ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۳۴).

۲۲. اذْكُرُوا انْقِطَاعَ اللَّذَاتِ وَ بَقَاءَ التَّعَبَاتِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۵۳).
۲۳. وَالرَّغْبَةُ مِفْتَاحُ النَّصَبِ وَ مَطِيَّةُ التَّعَبِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۴۰).
۲۴. فَقَدْ الْأَحْيَاءُ غُرْبَةً (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۷۹).
۲۵. إِنَّ الْفَقْرَ... جَالِبٌ لِلْهُمُومِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۳۶۵).
۲۶. شَرُّ الْبِلَادِ بَلَدٌ لَا أَمْنٌ فِيهِ وَ لَا خِصْبٌ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۷۷).
۲۷. لَا يَنَالُ امْرُؤٌ... غُرُورَ مَا فِيهَا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۶۴).
۲۸. بِالْعَافِيَةِ تُوْجَدُ لَذَّةُ الْحَيَاةِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۸۳).
۲۹. بِالصَّحَّةِ تَسْتَكْمِلُ اللَّذَّةُ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۸۳).
۳۰. الْمَرْكَبُ الْهَنِيُّ أَحَدُ الرَّاحَتَيْنِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۳۲۵).
۳۱. فَوَ اللَّهُ مَا أَغْضَبْتُهَا... وَ الْأَحْزَانُ (اربلی، ۱۳۸۱: ۳۶۳/۱).
۳۲. لَا يَنْبَغِي لِلْعَبْدِ... إِذِ افْتَقَرَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۵۱).
۳۳. وَ مِنْ غَيْرِهَا أَنْكَ تَرَى الْمَرْحُومَ... وَ يُؤَسَّأُ نَزْلُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۷۰).
۳۴. وَاعْلَمْ بِأَنَّ الدَّهْرَ يَوْمَانٌ... وَ أَنَّ الدُّنْيَا دَارُ دُولٍ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۶۲).
۳۵. در دگرگونی روزگار، گوهر شخصیت مردان شناخته می‌شود.
۳۶. فَاحْذَرُوا عِبَادَ اللَّهِ... بِخَيْلِهِ وَ رَجْلِهِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۸۷).
۳۷. این خانه به چهار جهت منتهی می‌شود... سوی چهارم آن به شیطان گمراه‌کننده ختم می‌شود.
۳۸. قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (حجر، ۳۹).
۳۹. هنگامی که کسی از او پرسید آیا رفتن ما به شام قضاو قدر خداوند است، پاسخی دراز فرمود که گزیده‌اش چنین است: وای بر تو، گویا به قضای لازم و قدر حتمی گمان می‌بری! اگر چنین باشد، دیگر ثواب و عقاب باطل شود و وعدووعید ساقط شود. خداوند بندگان را امر کرده با اختیار و نهی کرده تا بترسند.
۴۰. فَقَدْ بَلَغْنِي... وَ يَسْهَلُ لَنَا حَزَنُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ السَّلَامُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۶۱).
۴۱. عبد دیگری مباش و خداوند تو را آزاد آفریده است.
۴۲. کسی را بر دیگری حقی نیست، جز اینکه آن دیگری را بر او حقی است و حقی از دیگری بر عهده کسی نیست، جز اینکه برای او بر گردن وی حقی است.
۴۳. اعْرِفُوا الْحَقَّ... وَ ضِعْأً كَانَ أَوْ رَفِيعاً (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۳۶).
۴۴. فَمَنْ أَخَذَ بِالتَّقْوَى... بَعْدَ إِرْدَاذِهَا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۱۳).
۴۵. بار خداوند! بارانت را بر ما ببار... و ما را به سبب اعمالی که نادانان ما مرتکب شده‌اند مؤاخذه مفرما.
۴۶. خداوند دنیا را دارالاعمال قرار داد و آخرت را منزلگاه جزاء قرار داده است... و نیکوکاران را پاداش نیکوتر عطا کند.
۴۷. فَإِنَّ الدُّنْيَا دَارُ تِجَارَةٍ... وَ قَدَرُهَا بِقَدَرِهَا (موسوی، ۱۴۲۶: ۱۸۱/۷)، الدنيا خلقت لغيرها و لم تخلق لنفسها (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۵۷).
۴۸. وَ أَعْمَالُ الْعِبَادِ... فِي أَجَالِهِمْ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۷۰).
۴۹. و کردار بندگان در این جهان پیش روی چشم آنان در آن جهان است.
۵۰. بِلَادَكُمْ أَنْتُمْ... فِي لُجَّةٍ يَخْرُ! (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۶).
۵۱. هرگاه زمان و جامعه فاسد شود، سجایای اخلاقی بی‌رونی می‌شوند و رذائل سودبخش می‌شوند.
۵۲. إِنَّمَا يَجْمَعُ النَّاسُ... لِمَا عَمَوْهُ بِالرَّضَا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۱۹).
۵۳. آنکه به عمل قومی راضی است همانند آن است که با آن کار همراه آن قوم بوده است.
۵۴. الْهَوَىٰ عَدُوُّ الْعَقْلِ وَ اللَّهُ مِنْ ثَمَارِ الْجَهْلِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۶۴).
۵۵. وَاعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ... اصْطَنَعَهَا لِنَفْسِهِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۶۶).
۵۶. که قطعاً امروز تقوا سپر از بلا و فردا راه بهشت الهی است.
۵۷. آگاه باشید که تقوا مرکب‌های راهوارند که مهارشان به دست سواره‌های آن‌ها سپرده شده، در نتیجه آنان را وارد بهشت می‌نمایند.
۵۸. حَقٌّ وَبَاطِلٌ... وَلَقَدْ مَا أَدْبَرَ شَيْءٌ فَأَقْبَلَ! (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۸).
۵۹. عِظْ بِسُلُوكِ الطَّرِيقِ... وَ جَوْعِهَا طَوِيلٍ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۱۹).
۶۰. باید محبوب‌ترین امور نزد تو میانه‌ترینش در حق و همگانی‌ترینش در عدالت و جامع‌ترینش در خشنودی رعیت باشد؛ چراکه خشم عموم خشنودی خواص را بی‌نتیجه می‌کند و خشم خواص در برابر خشنودی عموم بی‌اثر است.
۶۱. كَفَاكَ مِنْ عَقْلِكَ... مِنْ رُشْدِكَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۵۰).
۶۲. فَهُوَ دَعَائِمٌ أَسَاخٌ فِي الْحَقِّ... أَسَاسُهَا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۱۴).

۶۲. تمام امور مشتبّه به کتاب خدا عرضه می‌شود.
۶۳. هر آینه دوست دارم خداوند بین من و شما جدایی افکند و مرا به کسی که نسبت به من از شما سزاوارتر است ملحق کند، همان مردمی که به خدا قسم خوردند و دارای رأی میمون و پسندیده، بردباری زیاد، گویندگان حق، تارک ستم و تجاوز، پیشروان راه حق و شتابنده به مسیر هدایت بودند.
۶۴. کجایند آن برادرانم که راه را به حقیقت طی کردند و براساس حق از دنیا گذشتند؟
۶۵. اقتدا بر طریق صالحین داشته باش.
۶۶. عَلِيٌّ مَعَ الْحَقِّ وَالْحَقُّ مَعَ عَلِيٍّ... يَوْمَ الْقِيَامَةِ (ابن عقده کوفی، ۱۴۲۴: ۱۶۸). قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: الْحَقُّ مَعَ عَلِيٍّ أَيْنَمَا مَالَ (کلینی، ۱۴۰۷: ۲۹۴/۱).
۶۷. وَ ضَرَبْتُ خَيْشُومَ... مَا أَحَبَّنِي (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۷۷).
۶۸. لَا يُخَالِفُونَ الْحَقَّ... وَ انْقَطَعَ لِسَانُهُ عَنْ مَنِيَّتِهِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۵۸).
۶۹. أَكْظَمُ الْجَهْلِ جَهْلُ الْإِنْسَانِ أَمْرُ نَفْسِهِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۲۳۳).
۷۰. مَنْ بَصُرَكَ عَيْبِكَ فَقَدْ نَصَحَكَ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۱۵).
۷۱. در دگرگونی روزگار شخصیت افراد آشکار می‌شود.
۷۲. اگر از حکومت مصر آنچه در اختیار توست از تو گرفتم تو را حاکم منطقه‌ای قرار می‌دهم که زحمتش برایت آسان‌تر و حکومتش برای تو خوشایندتر باشد.
۷۳. وَ لَا تَمْلِكُ الْمَرْأَةُ... لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۰۵).
۷۴. مَنْ رَضِيَ بِمَا قَسَمَ اللَّهُ... مَا فِي يَدِ غَيْرِهِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۳۶۷).
۷۵. خوشا بر کسی که... دلش بدان‌چه دیده‌اش بیند مشغول نشود و بدان‌چه دو گوشش شنوند یاد خدا را فراموش نکند و بدان‌چه به دیگری داده‌اند غم به خود راه ندهد.
۷۶. حجرات، ۳.
۷۷. دسته‌ای برادر دینی تو و دسته‌ای دیگر در آفرینش همانند تو هستند.
۷۸. شریف الرضی، ۱۴۱۴: خطبه‌ی ۸۸؛ شریف الرضی، ۱۴۱۴: حکمت ۴۳۳؛ شریف الرضی، ۱۴۱۴: حکمت ۹۳.
۷۹. همانا بلویه و گرفتاری شما (به منزله‌ی آزمایش الهی) مانند روزی که خدا پیغمبرش صلی الله علیه و آله را مبعوث ساخت رجوع کرده است.
۸۰. قَدَّرَ الْأَرْزَاقَ... مِنْ غَنِيهَا وَفَقِيرَهَا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۳۴)؛ همچنین، وَ إِنْ ابْتَلَيْتُمْ فَاصْبِرُوا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۴۴).
۸۱. کسی که صبر او را نجات ندهد جزع او را به هلاکت می‌دهد.
۸۲. يَا أَشْعَثُ إِنْ تَحْزَنَ عَلَى ابْنِكَ... وَ أَنْتَ مَا زُورَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۲۷).
۸۳. النِّعْمَةُ مُحْنَةٌ... فَإِنْ كَفَرْتَ صَارَتْ نِقْمَةً (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۱۳/۷۵).
۸۴. ما أنعم الله... يظهر شكرها على لسانه (آمدی، ۱۳۶۶: ۳۲۳).
۸۵. لَوْ لَمْ يَتَوَعَّدَ اللَّهُ... أَلَا يُعْصَى شُكْرًا لِنِعْمِهِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۲۷) / أَقَلُّ مَا يَلْزَمُكُمْ لِلَّهِ [سُبْحَانَهُ] أَلَّا تَسْتَعِينُوا بِنِعْمِهِ عَلَى مَعَاصِيهِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۳۳).
۸۶. در حوادث صبور و در خوشی‌ها شاکر است.
۸۷. فرصت زودگذر است و دیرباب.
۸۸. مِنَ الْخُرْقِ الْمُعَاجِلَةِ... وَ الْأَنَاءِ بَعْدَ الْفُرْصَةِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۳۸).
۸۹. قَالَ اللَّهُ مَعْشَرَ الْعِبَادِ... وَ لَا تَبْخُلُوا بِهَا عَنْهَا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۶۷).
۹۰. فَإِنْ صَاحِبَهَا... إِلَى إِحْيَا! (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۵۸).
۹۱. وَ لَيْكُنْ أَسْفَكَ عَلَى مَا فَاتَكَ... بَعْدَ الْمَوْتِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۷۸).
۹۲. نِعَمَ الطَّارِدِ لِلَّهِمَّ الْإِتْكَالُ عَلَى الْقَدَرِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۰۴).
۹۳. از صفات مؤمن آن است که بر مصائب و ناخوشی‌ها محزون نشود.
۹۴. فَإِنَّمَا هُوَ الشَّيْطَانُ... وَ يَسْتَلِبُ غِرَّتَهُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۱۶).
۹۵. اتَّخَذَهُمْ إِبْلِيسُ... وَ مَاتَ يَدُهُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۹۰).
۹۶. جز این نیست که عقل عبارت است از دوری گزیدن از گناه و اندیشه کردن در سرانجام‌ها و فراگرفتن احتیاط و دوراندیشی در کارها.
۹۷. وَ عِمَارَةُ قَلْبِكَ بِذِكْرِهِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۹۲).
۹۸. إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ الذِّكْرَ جَلَاءً لِلْقُلُوبِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۴۲).
۹۹. الذِّكْرُ ذِكْرَانُ... فَيَكُونُ ذَلِكَ حَاجِزًا (کلینی، ۱۴۰۷: ۹۱/۲).
۱۰۰. ذَكَرَ اللَّهُ مَطَرَدَةَ الشَّيْطَانِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۸۸).
۱۰۱. ذَكَرَ اللَّهُ... عِصْمَةً مِنَ الشَّيْطَانِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۸۸).

۱۰۲. إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى لَا يَخْفَى... وَ خَلَوَاتُكُمْ عِيَانُهُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۱۸).
۱۰۳. نحمده علی ما أخذ... و ما تخون العیون (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۸۹).
۱۰۴. إِلَهِي لَمْ يَكُنْ لِي حَوْلٌ... لِمَحَبَّتِكَ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۹۸/۹۱).
۱۰۵. كَمَا أَنَّ الشَّمْسَ... وَ حُبُّ الدُّنْيَا لَا يَجْتَمِعَانِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۴۱).
۱۰۶. وَ إِن قَارَفَتْ سَيِّئَةُ فَعَجَلٍ مَحَوَّهَا بِالتَّوْبَةِ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۰۸/۷۴).
۱۰۷. مُسَوِّفٌ نَفْسُهُ بِالتَّوْبَةِ... عَلَى أَكْثَرِ الْخَطَرِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۹۴).
۱۰۸. وَ يُرِيدُ أَنْ يَحِلَّ دِينَكُمْ... وَ بِالْفُرْقَةِ الْفِتْنَةُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۷۸).
۱۰۹. وَ إِيَّاكُمْ وَ الْفُرْقَةَ... مِنَ الْغَنَمِ لِلذَّبِّ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۸۴).
۱۱۰. أَلَا وَ أَنْتُمْ قَدْ نَفَضْتُمْ... مِنْ كُلِّ ثَمَنٍ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۹۸).
۱۱۱. وَ إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ لَمْ يُعْطِ... وَ لَا مِمَّنْ بَقِيَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۵۵).
۱۱۲. فَإِنَّ يَدَ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۸۴).
۱۱۳. علم چراغ عقل است.
۱۱۴. علم از مال بهتر است، علم تو را حفاظت می‌کند، درحالی‌که تو از مال حفاظت می‌کنی.
۱۱۵. دوراندیشی پایان کار را نگرستن و با خردمندان مشورت کردن است.
۱۱۶. پس، از علامات مؤمنان نرم‌خویی و دوراندیشی است.
۱۱۷. ثَمَرَةُ التَّقْرِيطِ النَّدَامَةُ، وَ ثَمَرَةُ الْحَزْمِ السَّلَامَةُ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۷۹).
۱۱۸. نتیجه‌ی کوتاهی در امور پشیمانی و میوه دوراندیشی سلامت است.
۱۱۹. هرکس به چیزی عشق ناروا ورزد نابینایش می‌کند، و قلبش را بیمار کرده با چشمی بیمار می‌نگرد، و با گوش‌ی بیمار می‌شنود. خواهش‌های نفس پرده‌ی عقلش را دریده، دوستی دنیا دلش را میرانده است.
۱۲۰. لَا يَسْتَعْنِي الْعَاقِلُ عَنِ الْمَشَاوَرَةِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۴۱).
۱۲۱. مَنْ شَاوَرَ... بِأَنْوَارِ الْعُقُولِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۴۲).
۱۲۲. مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ هَلَكَ... فِي عَقُولِهَا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۰۰).
۱۲۳. مَنْ اسْتَقْبَلَ وَجْهَهُ الْآرَاءِ عَرَفَ مَوَاقِعَ الْخَطِئِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۴۲).
۱۲۴. مَنْ شَاوَرَ... عَلَى الصَّوَابِ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۲۰/۷۴).
۱۲۵. مَنْ شَاوَرَ... الصَّوَابِ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۴۲).
۱۲۶. شَاوَرَ... تَرَشَّدَ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۴۲).
۱۲۷. الْكُتْمَانُ مَلَكَ النُّجُوى (آمدی، ۱۳۶۶: ۵۶۴).
۱۲۸. مَشَاوَرَةُ الْحَازِمِ الْمَشْفُوقِ ظَفَرٌ (آمدی، ۱۳۶۶: ۴۴۲).
۱۲۹. إِنَّ لِلْوَلَدِ عَلَى الْوَالِدِ حَقًّا... وَ يَلْعَلَهُ الْفَرَانُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۴۶)؛ ثُمَّ جَعَلَ سُبْحَانَهُ مِنْ حُقُوقِهِ... الْحَقُّ بَيْنَهُمْ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۳۳)؛ لَا تَوَكَّلْ بِهَا إِلَّا... وَ لَا مَجْهُودَاتٍ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۸۱)؛ اتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَ بِلَادِهِ... فَأَعْرِضُوا عَنْهُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۴۲).
۱۳۰. وَ أَكْرِمُ نَفْسِكَ... إِلَى الرَّغَائِبِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۰۱).
۱۳۱. أَوْصِيكُمْ عِبَادَ اللَّهِ بِتَقْوَى اللَّهِ... وَ الْمَنْجَاةِ أَيْدَا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۳۰).
۱۳۲. یکی از واجبات الهی... بر پا داشتن حق و یاری دادن به یکدیگر است.
۱۳۳. درخواست تعاون برای برپایی حق، دین‌داری و امانت‌داری است.
۱۳۴. چه اینکه مردم برادران دینی و یاری‌دهندگان در استخراج حقوق الهی‌اند.
۱۳۵. ثُمَّ تَفَقَّدُ... وَ الرَّفْقُ بِالرَّعِيَّةِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۳۵).
۱۳۶. إِنَّ لِي عَلَيْكُمْ حَقًّا... وَ الطَّاعَةُ حِينَ أَمْرُكُمْ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۷۹).
۱۳۷. أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ... وَ تَوَرَّ فِي قَلْبِهِ الْيَقِينَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۴۱).
۱۳۸. وَ شَدَّ بِالْإِخْلَاصِ... فِي مَعَاقِدِهَا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۴۲).
۱۳۹. مَنْ أُيِّنَ بِالْخَلْفِ جَادَ بِالْعَطِيَّةِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۲۵).
۱۴۰. فَإِنَّمَا الْبَصِيرُ... جَدَّدَا وَأَضْحَا (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۱۳).
۱۴۱. مَا لَمْ تَذْهَبِ الْأَمَالُ... عَبْرًا لِلْمُعْتَبِرِينَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۲۹۷).
۱۴۲. پس اندیشه کنید که چگونه بودند آنگاه که: وحدت اجتماعی داشتند، خواسته‌های آنان یکی، قلب‌های آنان یکسان... پس به پایان کار آن‌ها نیز بنگرید! در آن هنگام که به تفرقه و پراکندگی روی آوردند، و مهربانی و دوستی آنان از بین رفت، و سخن‌ها و دل‌هایشان گوناگون شد... داستان آن‌ها در میان شما عبرت‌انگیز باقی ماند.

۱۴۳. فَمَنْ تَبَصَّرَ فِي الْفُطْنَةِ... فَكَأَنَّمَا كَانَ فِي الْأَوَّلِينَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۷۳).
۱۴۴. فَسُبْحَانَ مَنْ أَمْسَكَهَا... إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۳۲۸).
۱۴۵. وَ فِي آيَاتِكُمْ... إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۴۵)؛ رَحِمَ اللَّهُ أَمْرًا تَفَكَّرَ... فَأَبْصَرَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۴۹).
۱۴۶. كُلُّ مُعَاجِلٍ... يَتَعَلَّلُ بِالتَّسْوِيفِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۲۵).
۱۴۷. اغْتَنَمَ الْمَهْلَ... وَ تَزَوَّدَ مِنَ الْعَمَلِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۰۳).
۱۴۸. مَنْ عَمَرَ دَارَ إِقَامَتِهِ فَهُوَ الْعَاقِلُ (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۴۵).
۱۴۹. سَبِيلُ أُلْبُجٍ... الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۳۹).
۱۵۰. إِنَّ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ عَدَوَانٌ... وَ هُمَا بَعْدُ ضَرَّتَانِ! (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۸۶).
۱۵۱. و آن کس که زیور دنیا دیدگانش را خیره سازد دچار کور دلی شود، و آن کس که به دنیای حرام عشق ورزید درونش پر از اندوه شد، و غم و اندوه‌ها در خانه‌ی دلش رقصان گشت.
۱۵۲. كُنْ فِي الدُّنْيَا زَاهِدًا وَ فِي الْآخِرَةِ رَاغِبًا (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۳۸).
۱۵۳. إِنَّ الشَّيْطَانَ يُسْنِي... وَ بِالْفُرْقَةِ الْفِتْنَةُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۷۸).
۱۵۴. أَيُّهَا النَّاسُ! اغْدُوا... وَ اسْأَلُوا النَّصْرَ (موسوی، ۱۴۲۶: ۴۳۶/۴).
۱۵۵. وَاعْلَمْ أَنَّ الرَّعِيَّةَ طَبَقَاتٌ... وَالْمَسْكَنَةُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۴۳۱).
۱۵۶. وَ مَا أَعْمَالُ الْبِرِّ كُلُّهَا... إِلَّا كَنْفُئُهُ فِي بَحْرِ لُجِّيٍّ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۴۲).
۱۵۷. فَإِنَّا لِلَّهِ... وَ لَا زَاجِرَ مُزْدَجِرٍ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۱۸۷).
۱۵۸. فَمَنْ لَمْ يَعْرِفْ... وَ أَسْفَلُهُ أَعْلَاهُ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۴۲).
۱۵۹. لَا تَتْرُكُوا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ... فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُمْ (شریف الرضی، ۱۴۱۴: ۵۴۲).
۱۶۰. بهره‌یز از همنشینی با همراهان بد که چنین کسی همراه خود را هلاک کند.
۱۶۱. پسر، از دوستی با احق بهره‌یز؛ چراکه می‌خواهد به تو نفعی رساند، اما دچار زیانت می‌کند.

منابع

قرآن کریم

- آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶). تصنیف غررالحکم. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- ابن ابی الحدید، عبدلحمید بن هبیه الله (۱۴۰۴). شرح نهج البلاغه. قم: مکتبه آیت الله العظمی المرعشی النجفی.
- ابن عقده کوفی، احمد بن محمد (۱۴۲۴). فضائل امیرالمؤمنین. قم: دلیل ما.
- اکوان، محمد (۱۳۸۷). انسان و عوامل ساختار زندگی اجتماعی او در تفسیر المیزان. پژوهش دینی، (۱۶)، ۸۳-۹۸.
- انصاری، صابر (۱۳۹۰). رساله‌ی دنیا در قرآن و تجلی آن در نهج البلاغه. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- پسندیده، عباس (۱۳۹۲). تعدیل کننده‌های واکنش در خوشایند و ناخوشایند براساس احادیث. علوم حدیث، ۱۸ (۲)، ۵۰-۶۶.
- پسندیده، عباس (۱۳۹۸). الگوی اسلامی شادکامی. قم: دارالحدیث.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸). ادب فنائی مقربان. قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۴). دانش و روش بندگی. قم: اسراء.
- رستمیان، محمدعلی (۱۳۹۳). مسئولیت‌پذیری و وظیفه‌شناسی از دیدگاه قرآن و روایات اهل البیت. پژوهشنامه‌ی حکمت اهل البیت، ۳۸ (۱۴۵)، ۳۱-۵۰.
- سبحانی‌نیا، محمدتقی (۱۳۹۲). رفتار اخلاقی انسان با خود. قم: دارالحدیث.
- شریف رضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴). نهج البلاغه. قم: دارالهجرة.
- شه‌گلی، احمد (۱۳۹۸). مسئله‌ی تنوع در انسان (چیستی، حکمت و دلالت‌های تربیتی آن). مشکوه، ۳۸ (۱۴۵)، ۱۰۲-۱۰۳.

۱۲۱

- صادق‌زاده، علیرضا و اعرافی، علیرضا، علم‌الهدی، جمیله، حسنی، محمد، باقری، خسرو، کشاورز، سوسن و احمدی، آمنه (۱۳۹۰). *مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی*. تهران: طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰). *المیزان فی تفسیر القرآن*. بیروت: مؤسسه‌ی الاعلمی للمطبوعات.
- طراز منفرد، فاطمه (۱۴۰۰). مرگ‌آگاهی و دلالت‌های تربیتی آن در افزایش آرامش با تکیه بر روایات معصومین علیهم‌السلام. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۹ (۵۳)، ۳۱-۶۴.
- عبدالرحیمی، محمد و رضازاده، اکبر (۱۴۰۰). الگوی مفهومی آموزه‌های دنیاشناختی امام علی (ع) و راهکارهای تعامل با دنیا. *بصیرت و تربیت اسلامی*، ۱۸ (۵۷)، ۳۱-۷۶.
- غلامی، ابوذر (۱۳۹۶). رساله‌ی بررسی رابطه‌ی صبر و آزمایش الهی در زندگی آدمی. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآنی.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷). *الکافی*. تهران: دارکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۳). *بحارالانوار*. بیروت: دار الاحیاء التراث العربی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۰). *به‌سوی خودسازی*. قم: مؤسسه‌ی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۲). *نگاهی گذرا به حقوق بشر از دیدگاه اسلام*. قم: مؤسسه‌ی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۶). *نظریه‌ی حقوقی در اسلام*. قم: مؤسسه‌ی امام خمینی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۴). *مجموعه آثار شهید مطهری*. تهران: صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۵). *پیام امام/امیرالمؤمنین*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- موسوی، صادق (۱۴۲۶). *تمام النهج/البلاغه*. بیروت: السید الصادق الموسوی.
- میرزا محمد، علیرضا (۱۳۸۱). دنیا از منظر امام علی (ع). *تحقیقات اسلامی*، ۱-۲ (۳۰)، ۱۹۵-۲۱۴.
- نوروزی، رضا (۱۳۶۲). رساله‌ی دنیا در نهج‌البلاغه. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. قم: دانشگاه قم.

References

Holy Quran

- Abdolrahimi, M., & Rezazadeh, A. (۲۰۲۱). "Conceptual Model of Imam Ali's Cosmological Teachings and Strategies for Interaction with the World". *Insight and Islamic Education*, 18(۵۷), ۳۱-۷۶. <https://www.magiran.com/p۲۳۴۰۸۷۹> [In Persian]
- Akvan, M. (۲۰۰۸). "Man and factors of structure of his social life in Al-Mizan". *Pazhouhesh Dini*, (۱۶), ۸۳-۹۸
- Amedi, A. B. M. (۱۹۸۸). *Tasnif Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim*. Qom: *Maktab al-A'alam al-Islami*.
- Ansari, S. (۲۰۱۲). The world as Portrayed in Quran and Nahj-Al-Balagha. Master thesis. Tehran: Allame Tabataba'i University. [In Persian]
- Gholami, A. (۲۰۱۸). The Relationship between Patience and Divine Test in Human Life. Master thesis. University of Qurani sciences and knowledge of Kermanshah. [In Persian]
- Ibn Abi al-Hadid, A. B. H. (۱۹۸۴). *Sharh Nahj al-Balagha*. Qom: The Ayatollah Mar'ashi Najafi Library.
- Ibn 'Uqda Kufi, A. B. M. (۲۰۰۴). *The Vrtues of Amir al-Mu'minin, Peace be upon Him*. Qom: Dalil-e Ma.

- Javadi Amoli, A. (۲۰۱۵). *Knowledge and the Way of Servanthood*. Qom: Esra. [In Persian]
- Kulayni, M. B. Y. (۱۹۸۷). *Al-Kafi*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah.
- Majlisi, M. B. (۱۹۸۳). *Bihar al-Anwar*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi.
- Makarem Shirazi, N. (۱۹۵۵). *Imam's Message; a New and Comprehensive Commentary on Nahj al-Balagha*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
- Mesbah Yazdi. M. T. (۲۰۰۱). *Towards Self-Development*. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
- Mesbah Yazdi. M. T. (۲۰۱۳). *A Brief Look at Human Rights from the Perspective of Islam*. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
- Mesbah Yazdi. M. T. (۲۰۱۷). *Islamic Legal Theory*. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
- Mirza Mohammad, A. (۲۰۰۲). "The World from the Perspective of Imam Ali (AS)". *Islamic Research*, 1-۲(۳۰), ۱۹۵-۲۱۴. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/۸۶۵۷۹> [In Persian]
- Motahhari, M. (۲۰۰۵). *The Collection of Works of Master Shahid Motahhari*. Tehran: Sadra. [In Persian]
- Musawi, S. (۲۰۰۶). *Tamam Nahj al-Balaghah*. Beirut: Sayyid Sadiq al-Mousawi.
- Norouzi, R. (۱۹۸۴). *The World in Nahj al-Balagha*. Master thesis. Qom: Qom University. [In Persian]
- Pasandide, A. (۲۰۱۳). "Response Modulators in Pleasant and Unpleasant Situations Based on Hadiths". *Ulum-i Hadith*, 18(۶۸), ۵۰-۶۶. https://hadith.riqh.ac.ir/article_۵۷۶۲.html [In Persian]
- Pasandide, A. (۲۰۲۰). *Islamic Model of Happiness*. Qom: Dar al-hadith. [In Persian]
- Rostamian, M. A. (۲۰۱۴). "Responsibility and Conscientiousness from the Viewpoint of the Quran and the Traditions of the Ahl al-Bayt (AS)". *Journal of the Wisdom of the Ahl al-Bayt (AS)*, 1(۲), ۳۱-۵۰. <https://ensani.ir/fa/article/۳۳۸۱۷۶۸۵> [In Persian]
- Sadeghzadeh, A., Arafai, A., Alamolhoda, J., Bagheri, K., Hasani, M., Keshavarz, S., & Ahmadi, A. (۲۰۱۱). *Theoretical Foundations of Undamental Reform Document of Education (FRDE) in the Islamic Republic of Iran*. Tehran. [In Persian]
- Shahgoli, Ahmad. (۲۰۲۰). "The Issue of Diversity in Humans (Nature, Wisdom and its Educational Implications)". *Mishkat*, 38(۱۴۵), ۱۰۲-۱۲۱. Doi: ۲۰,۱۰۰۱,۱,۱۶۸۳۸۰۳۳,۱۳۹۸,۳۸,۴,۶,۸ [In Persian]
- Sharif al-Radi, M. H. (۱۹۹۳). *Nahj al-Balagha*. Qum: Dar al-Hijrah.
- Sobhaninia, M. T. (۲۰۱۴). *Human Moral Behavior with Himself*. Qom: Dar al-Hadith. [In Persian]
- Tabatabai, M. H. (۲۰۱۲). *Al-Mizan*. Beirut: Al-Alamy Foundation for Publications.
- Taraz Monfared, F. (۲۰۲۲). "The Awareness Death and Its Educational Implications in Increasing Calmness Relying on Infallibles Narrations". *Islamic Education Issues*, 29(۵۳), ۳۱-۶۴. <https://dor.isc.ac/dor/۲۰,۱۰۰۱,۱,۲۲۵۱۶۹۷۲,۱۴۰۰,۲۹,۵۳,۲,۸> [In Persian]